

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התכנית לניהול סכסוכים

האם מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית

קשורים לפעילות במחאה חברתית?

בני נוער ישראלים במחאת קיץ 2011

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה (M.A.)"

מאת : נירית פורטוגו

בהנחיית : ד"ר ארנה בראון לבינסון

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התכנית לניהול סכסוכים

האם מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית

קשורים לפעילות במחאה חברתית?

בני נוער ישראלים במחאת קיץ 2011

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה (M.A.)"

מאת : נירית פורטוגו

בהנחיית : ד"ר ארנה בראון לבינסון

חתימת הסטודנט: _____ תאריך: _____
חתימת מנחה: _____ תאריך: _____
חתימת יו"ר הועדה המחלקתית: _____ תאריך: _____

ספטמבר 2012

תודות

לד"ר ארנה בראון- לבינסון

על הנחייתה המקצועית, הצמודה, הלבבית והמאתגרת אשר הובילה אותי במסע מופלא, מעניין ומרתק זה. מה שהחל כאסופה של שלל תיאוריות, בליל נתונים, והשערות לא מגובשות, הפך באמצעות הנחייתה ההדוקה, בתהליך משותף ופורה, ליצירה שלמה וממוקדת.

לצוות התכנית וליפעת

על שכל אחד ואחת, במקצועו ובתפקידו, תרמו להעשרת הידע, התחושות והכלים מהם נוצרה, בסופו של תהליך, עבודה זו.

לעוזי חבשוש- מנכ"ל חכ"ל רמת הנגב

על התמיכה הבלתי פוסקת ועל גישתו כי דבקותי בלימודים ובכתיבה חשובה יותר ממילוי משימותיי בעבודה (גם כשהיה קשה בימי שני...).

לשמוליק ריפמן- ראש מ.א רמת הנגב

על אמונתו ביכולתי לבצע את כל המשימות בהן בחרתי במהלך לימודיי ובהן אבחר בעתיד, בצורה הטובה ביותר ועל החינוך התמידי.

וכמובן למשפחתי המדהימה

לאמי ואבי- על מורשתם ודרכם היחודית להנחיל לי את הדבקות במטרה ועל אהבתם הטהורה. לאחי ואחיותיי- על אמון ללא עוררין ועל כל מילה טובה, פרגון ועידוד בכל בחירה שלי. וכמובן,

לילדיי: אלון, מיכל ותומר- על שוויתרו בהבנה על "זמן איכות" עם אמא. בזכותם אני לומדת כל יום מי אני ולאן אני יכולה להגיע!

ולעדי, בעלי- מסע זה לא היה מתאפשר בלעדיו! תודה על כל הויתורים שויתרת עבורי, על יכולת ההכלה, על הגיבוי, על האמון ועל שאתה צועד לצדי.

תוכן עניינים

1.	תקציר	I
2.	מבוא	1
3.	סקירה ספרותית	3
3.1.	מסוגלות פוליטית	3
3.1.1.	מגדר ומסוגלות פוליטית	5
3.1.2.	מעמד סוציו אקונומי ומסוגלות פוליטית	6
3.1.3.	השקפה פוליטית ומסוגלות פוליטית	6
3.2.	אמון פוליטי	7
3.2.1.	מגדר ואמון פוליטי	8
3.2.2.	מעמד סוציו אקונומי ואמון פוליטי	9
3.2.3.	השקפה פוליטית ואמון פוליטי	9
3.3.	מעורבות פוליטית וחברתית	9
3.3.1.	מגדר ומעורבות פוליטית וחברתית	11
3.3.2.	מעמד סוציו אקונומי ומעורבות פוליטית וחברתית	11
3.3.3.	השקפה פוליטית ומעורבות פוליטית וחברתית	12
3.4.	השתתפות במחאה חברתית	13
4.	שאלות והשערות המחקר	17
5.	שיטת המחקר	20
5.1.	אוכלוסייה ומדגם	20
6.	כלים	20
7.	תהליך	22
8.	ניתוח הממצאים	22
9.	תוצאות	23
10.	דיון	32
10.1.	השתתפות בני נוער במחאת קיץ 2011	32
10.2.	אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית	33
10.3.	מגדר, מעמד סוציו אקונומי והשקפה פוליטית ביחס למידת האמון הפוליטי, המסוגלות הפוליטית, המעורבות החברתית וההשתתפות במחאת קיץ 2011	35
10.4.	מידת הקשרים בין אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית, מעורבות חברתית	

38.....	והשתתפות במחאה
10.5	אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית, מעורבות חברתית ומידת הסברם את
41.....	השתתפותם במחאה של קבוצות בעלות השקפות פוליטיות שונות
43.....	10.6 מגבלות המחקר
43.....	10.7 סיכום
45.....	10.7 כיוונים עתידיים
46.....	11. ביבליוגרפיה
57.....	12. נספחים
57.....	12.1 שאלון המחקר

תקציר

בקיץ 2011, בשיאה של המחאה החברתית, בדקנו את הפרופיל הפוליטי של בני הנוער בישראל ומידת השתתפותם באקטיבזם חברתי. מטרתו המרכזית של המחקר הנוכחי הייתה לבדוק את הקשרים בין: מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות פוליטית והשתתפות במחאה חברתית בקרב בני נוער בקיץ 2011. בנוסף, בדקנו האם המשתתפים השונים (מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות פוליטית) מסבירים השתתפות במחאה החברתית, והאם הסבר זה דומה בקרב נוער בעל השקפות פוליטיות שונות (ימין, מרכז, שמאל).

משנות ה-50, הצטבר ידע רב בתחום מחאות חברתיות והמשתתפים המסבירים את השתתפות הצעירים בהן.

במסגרת הדיון התיאורטי בחנו את הגדרות המשתתפים: מסוגלות פוליטית של אזרחים ומנהיגים, אמון פוליטי, מעורבות חברתית והשתתפות במחאה חברתית. עבור כל אחד ממשתתפים אלה נסקרו התאוריות העיקריות בהקשר הכללי של המושגים ובמיוחד בהקשרם בקרב בני נוער. כן, נסקר התפקיד שממלאים מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של מגדר, מעמד סוציו-אקונומי והשקפה פוליטית, במשתתפים אלה בקרב בני הנוער.

מסוגלות פוליטית - ראיית בני הנוער כפרטים אקטיביים בעלי מסוגלות להוביל ולהגשים יעדים

חברתיים (אלון, 1986) כחלק מגיבוש זהותם האוטונומית (Offer et al., 1984).

אמון פוליטי - "אוריינטציית הערכה בסיסית של הממשלה, לגבי כמה טוב היא מתפקדת..."

(Hetherington, 1998; pp.791), המתפתחת בתקופת ההתבגרות (Merelman, 1972), כחלק מחקירת

המתבגר את הסדרים החברתיים (Fine, 2004).

מעורבות פוליטית - מעורבותם של בני הנוער בפעילויות חברתיות מספקת את תחושת הביטחון

והשייכות לה הם נזקקים נוכח הקונפליקטים הכרוכים בתהליך עיצוב הזהות (Zachry, 1944), מפתחת

כישורים, ידע ועניין פוליטי (Jahromi, 2012; McFarland & Thomas, 2006).

השתתפות במחאה חברתית - ככל שמתבגרים משוכנעים כי יתוגמלו על ידי המערכת וציפיותיהם

יתממשו, הם נכונים יותר להשתתף בפעילות פוליטית וחברתית, כמחאה אקטיבית (Lopes et al.,

2009).

II

במחקר השתתפו 412 בני נוער בגילאים 16-18 מכל רחבי הארץ, אשר מילאו שאלונים לדיווח עצמי באינטרנט בשבוע האחרון של חודש אוגוסט 2011. השאלונים כללו: שאלון סוציו דמוגרפי, שאלון השתתפות במחאת הקיץ, שאלון מסוגלות פוליטית, שאלון אמון פוליטי ושאלון מעורבות ואחריות חברתית.

ממצאי המחקר הראו כי השתתפותם של בני הנוער במחאת קיץ 2011 הייתה נמוכה. מי שנטל חלק במחאה העדיף לעשות זאת באמצעות דיונים מחוץ למאהלים ולהפגנות וכן על ידי הבעת דעות באינטרנט. לעומת זאת, בני הנוער דיווחו על מעורבות ואחריות חברתית גבוהה. רמת המסוגלות הפוליטית שנבדקה נמצאה בינונית ומעלה בעוד שרמת האמון הפוליטי שלהם נמצאה נמוכה מאוד. בהתאם להשערתנו, לא נמצאו הבדלים מגדריים או סוציו אקונומיים ברמת ההשתתפות במחאת הקיץ. בנוסף, המשתנים הסוציו דמוגרפיים כמעט ולא תרמו להסבר המעורבות החברתית וההשתתפות במחאה עצמה. בניגוד להשערתנו, רמת השתתפותם במחאה של בעלי השקפה שמאלנית הייתה גבוהה יותר מבעלי השקפה ימנית.

מצאנו קשרים בין מסוגלות פוליטית אזרחית של בני הנוער עם מעורבותם החברתית ועם מידת השתתפותם במחאה. אולם, כלל לא נמצא קשר בין מעורבותם החברתית ומידת השתתפותם במחאת האוהלים.

נבחנו הקשרים בין המשתנים בקרב קבוצות בעלות עמדות פוליטיות שונות. באופן כללי, נמצא כי משתנים שונים מסבירים השתתפות במחאה בקרב בעלי דעות פוליטיות שונות, לדוגמא: בקרב הקבוצה המזוהה עם השקפת השמאל הקשר בין מסוגלות פוליטית של בני הנוער והשתתפותם במחאה חזק יותר מבשאר הקבוצות. בנוסף, למעט בקבוצת "המרכז", כן נמצא קשר בין מעורבות חברתית והשתתפות במחאה בקרב בני נוער בעלי השקפה שמאלנית וימנית.

נראה כי רמת השתתפותם הנמוכה של בני הנוער במחאה נבעה מאי בולטות של הרכיבים המחויבים להנעת השתתפות משמעותית וארוכת טווח במחאה: הן אלה הקשורים ב"דרישות" המוחים (הרצון למחות- תנאים חברתיים ורגשות) והן אלה המוגדרים כ"כליהם" של המוחים (הנהגה, יכולת ארגונית, רשתות גיוס) (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012).

III

הממצא המפתיע בדבר חוסר הקשרים בין מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית להשתתפות במחאה ייתכן ומצביע על יחודיות הנוער בישראל, לפיה, השרות הצבאי מטרפד את תחושת כניסתם לעולם הבוגרים-הצעירים ולכן הם מכוונים את מסוגלותם החברתית והפוליטית המתגבשת, למעורבות חברתית חסרת צביון פוליטי ישיר ולאי נקיטת צעדים רדיקלים, כהשתתפות במחאה הקשורה בסוגיות חברתיות וכלכליות, שנדמה ורחוקים עדיין מעניינם.

מניתוח ההבדלים במידת ההסבר של משתני המחקר את השתתפותם במחאה של בני נוער בעלי השקפה פוליטית שונה, ניתן לשער כי השיח הכלכלי חברתי בישראל עדיין מנוכס ונוגע יותר לשמאל ובכלל זה לבני נוער בעלי השקפה שמאלנית, התופסים כנראה את מעורבותם החברתית כנוגעת בעניינים חברתיים כלכליים ובשל כך הזדהותם עם המחאה והשתתפותם בה הייתה רבה יותר, בעוד שהשיח המדיני בטחוני מזוהה יותר עם הימין ובכלל זה עם בני נוער המחזיקים בהשקפה זו, ובשל כך, ייתכן ולא הזדהו עם המחאה, שלמרות הנסיונות להציגה כא- פוליטית, עדיין נתפסה ככזו בחלק נכבד מקרב העם ובקרבם.

לממצאי המחקר השלכות מעשיות שונות אותן חשוב להכיר ולנצל למיתון הקונפליקט המתמשך של ממסד- צעירים, לדוגמא: ניצול תחושת המסוגלות הפוליטית בקרב בני הנוער על מנת לטפח ולהצמיח מנהיגות צעירה באמצעות תוכניות מובנות לחיזוק היכולות ותחושת הביטחון, בדיקת הסיבות לרמת האמון הפוליטי הנמוך שלהם על מנת לייצר שיח של הבניית אמון בינם ובין המוסדות הפוליטיים, חיזוק הכישורים והיכולות המתפתחים ממעורבות חברתית (שנמצאה גבוהה) על מנת לנצלם גם במגרש הפוליטי הרשמי וצעדים נוספים אחרים שעיקרם הבניית זהות פוליטית יציבה ומגובשת באופן אינדיבידואלי וקולקטיבי.

מבוא

השנה הפותחת את העשור השני של המאה ה-21 הביאה עימה תסיסה פוליטית וחברתית במדינות ערב. משהוקרנו תמונות ההמונים המוכנים להיהרג בשם מחאתם החלו להישמע במדינת ישראל אותם קולות אירוניים, עוקצניים, אודות אזרחי ישראל המנומנמים. לא נתקבל הרושם כי מחירי הדלק, גובה שכר הדירה או יוקר החינוך, יוציאו את אזרחי המדינה מאדישותם. מעט מאוד, אם בכלל, צפו את המעבר משיח פסיבי אודות חוסר הצדק החברתי והשוויון בישראל לאקטיביזם חברתי ששינה את פניו של קיץ 2011.

מחאה זו, הידועה בכינויה **מחאת האוהלים**, ראשיתה ברשת החברתית פייסבוק והמשכה בהקמת מאהלי מחאה ברחבי הארץ כולה (צדק חברתי, 2011). מובילי **מחאת האוהלים** היו בעיקר סטודנטים, גילאי 22-40, ששאפו לחולל שינוי חברתי לשם השגת צדק חברתי. בעקבותיהם הגיעו זוגות צעירים ומשפחות עם ילדים הנושאים בנטל המחיה היום יומי בארץ, "אך מעבר למגרש ולמרכז העניינים המואר, ישנם שחקנים נוספים במשחק הזה, שיושבים בספסל ומחכים לתורם: בני הנוער. לכאורה, לא האנשים שאמורים להיות קשורים למחאה העוסקת בענייני דיור וכלכלה. הם עוד תלמידים. אז למה שזה יעניין אותם?" (חן, 2011). בכל מתחמי האוהלים שקמו ברחבי המדינה, בכל ההפגנות נכחו גם בני הנוער, הן כחלק מתנועות הנוער במדיהם הכחולים או בבגדי החאקי והן כאזרחים בגיינס דהוי וחולצת טי-שירט. "אנחנו כאן כדי לצעוק בקול רם ולהראות שגם הנוער רואה שהמדיניות קלוקלת והמדינה הזו מקולקלת. קוראים לנו דור הפייסבוק, אומרים שאנחנו מנוכרים, שטחיים, אבל כמו שראיתם בשבועות האחרונים אנחנו לא אדישים למציאות. הנוער לא עיוור.. " (יעל ורותם, 2011).

חקר השתתפותם של בני נוער וסטודנטים במחאות חברתיות ותהליכי הסוציאליזציה הקשורים בכך, החל בשנות ה-60 כשרבים מהם הובילו ונטלו חלק באקטים מחאתיים שונים (Flacks, 1967; Hass & Torney, 1967; Merelman, 1972; Rubin, 1979; Verba & Almond, 1963). משנות ה-90 ואילך, בעקבות תחושות בדבר התעניינות פוליטית נמוכה בקרב בני נוער (Putnam, 2000), החלו מתמקדים בחקר דפוסי המעורבות הפוליטית של בני הנוער ואופניה (Albanesi, Cicognani, & Zani, 2007; Campbell, 1980; Dunham & Bengston, 1992; Flanagan, 2003; Swidler, 1986; Valentino & Sears, 1998). מחקרים אלה ונוספים מצאו לרוב קשר בין התפתחות אמונת בני הנוער ביכולתם להשפיע במרחב הפוליטי והחברתי, אותה תחושת מסוגלות פוליטית, המתפתחת בשנות ההתבגרות, בין

מידת אמונם ביכולות המוסדות והמנהיגים הפוליטיים ובין מידת מעורבותם והשתתפותם במרחב זה (Bellah, Madsen, Sullivan, Swindler, & Tipton, 1985; Lee, 2010; Lopes, Benton & Cleaver, 2009; McCluskey, Dashpande, Shan, & Mcleod, 2004; Pasek, Feldman, Romer, & Jamieson, 2007; Owen, 2000). גם בישראל נחקר התחום, בעיקר בכל הקשור לבחינת המשתנים השונים (סוכני סוציאליזציה או משתנים דמוגרפיים) המשפיעים על החיברות הפוליטי בקרב מתבגרים (אדלר, 1972; איכילוב, 1984; איכילוב וליבנה, 2005; אלון, 1986; Nachmias, 1977).

בני הנוער בישראל לא היו מעמודי התווך של המחאה החברתית האחרונה. עם זאת, הם הרגישו חלק ממנה ומהשלכותיה. הם השתתפו באדיקות בהפגנות, דנו בה ברשתות חברתיות, בפעילויות של תנועות הנוער ובתחילת שנת הלימודים גם בבתי הספר. הם החזיקו בדעות מגובשות לגבי מהלכיה 'אנחנו חלק מהעם הזה ואנחנו אלה שעוד מעט יצטרכו לשלם על דירה ועוד מעט גם משכר המינימום הקטן שלו ייקחו מסים. זה צריך להתבטא בכך שאנו הולכים להקים אוהלים ונישן שם, נגיע להפגנות ונראה שגם לנו אכפת" (בנטוב, 2011).

חקר **מחאת האוהלים** יכול לספק מידע יקר ערך על ה"אני הפוליטי" המרכיב את זהותם של בני הנוער, בישראל של שלהי 2011. גיל זה קריטי עבור עיצוב זהותם והשתתפות במחאה היא דרך להבטיח כי קולם יישמע, כמו גם את מקומם בחברה, כך הם מחזקים את השליטה בחייהם (Graham, 2010). לאור כל אלה, מטרתו של המחקר הנוכחי היתה לבחון את רמת ההשתתפות של בני הנוער במחאה באפיקים שונים. כמו כן, בחנו את הקשרים בין מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית של בני הנוער ועד כמה היבטים אלה מסבירים את השתתפותם של בני הנוער במחאה עצמה. לבסוף בדקנו האם משתנים אלו מסבירים השתתפות במחאה באותו אופן בקרב בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות (ימין, מרכז, שמאל).

סקירה ספרותית

מסוגלות פוליטית

"מי שחושב שזה מיותר, שזה ייכשל, שאין עם מי לדבר או שאנחנו הוזים, מוזמן להמשיך לחשוב ככה ולא להגיב. מי שמאמין שיש לנוער כוח לשנות, יותר ממוזמן להצטרף ולהפיץ!..." (מחאת הנוער, 2011).

ראיית בני הנוער כפרטים אקטיביים בעלי יכולת הובלה והגשמה של יעדים חברתיים (אלון, 1986), מניחה בהכרח את התפתחות תחושת המסוגלות שלהם כחלק מגיבוש זהותם האוטונומית. האמונה ביכולתם להשפיע על פתרון מוצלח של אתגרי ההתבגרות, משמשת נדבך מהותי בתפיסת מסוגלותם להשפיע על תהליכים פוליטיים וחברתיים במסגרתם (Offer, Ostrov, & Howard, 1984). אמונות של מסוגלות עצמית הן מבני ידע המשקפים את רמת השליטה שבני האדם מייחסים לעצמם בבואם לנהל ארועים המשפיעים על חייהם (Vacchione & Caprara, 2009), זו נקבעת על ידי נסיונות מהעבר, צפייה בהצלחת תפקודם של אינדיבידואלים הדומים להם או השתכנעותם על ידי אחרים כי הם מסוגלים לדבר (Bandura, 1997).

מאז שנות ה-50 מסוגלות פוליטית מוגדרת כתפיסה, לפיה פעולות פוליטיות אינדיבידואליות הן בעלות השפעה על תהליכים פוליטיים (Campbell, Gurin & Miller, 1954), מכאן שכל פרט יכול להשתתף במרחב הפוליטי ולצפות מהאחרים לעשות כן (Verba & Almond, 1963). נהוג להבחין בין שני אספקטים ביחס להגדרת מסוגלות פוליטית (Kenski & Stroud, 2006; Schur, Shields, & Schriner, 2003):

1. מסוגלות פנימית- תחושה של יכולת אישית להבין ולהשתתף בצורה אפקטיבית בפוליטיקה.
2. מסוגלות חיצונית- תחושה שלאדם יש השפעה על פעילות הממשל וזה מגיב לצרכיו ודרישותיו.

מעורבות פוליטית וחברתית מאפשרת לפרט רכישת כישורים פוליטיים, ביניהם גם תפיסת מסוגלות פוליטית פנימית, הנדרשת לשליטה אפקטיבית במרחב הפוליטי והחברתי (Finkel, 1985; Levy, 2011). מעורבות זו משרתת גם את תחושת הלגיטימיות של ההתנהלות במערכת הפוליטית, וכך את אמונת הפרטים שהממשלה תגיב לצרכיהם, משמע חיזוק המסוגלות הפוליטית החיצונית (Ginsberg, 1982).

תחושה של מסוגלות פוליטית מוכרת כמזרזת מעורבות קהילתית ופוליטית (Schur et al., 2003). מחקרם של Vacchion & Caprara (2009) מצא כי פרטים הבולטים בתכונות אישיות של פתיחות ומוחצנות הם בעלי תחושת מסוגלות פוליטית גבוהה, וככל שזו רבה יותר, כך גדלה השתתפותם בפועל. תחושות כאב, חוסר סיפוק או אובדן יכולים גם הם לשמש מניע רגשי וקוגניטיבי לנקיטת פעולה פוליטית, במידה והאדם מאמין במסוגלותה להשפיע, לתרום ולהקל (Schur et al., 2003). פרטים בעלי יכולת אינטגרציה גבוהה, הם בעלי הערכה גבוהה יותר של מסוגלות אזרחית אמיתית כיון שהם קשורים יותר למשאבי הקהילה ויש להם אמון רב יותר במשאבים אלה (Chavis & Wandersman, 1990).

נראה כי, הקשר בין מסוגלות פוליטית והשתתפות פוליטית הוא בעל הגיון כמעט אינטואיטיבי: ככל שאדם מאמין כי מאמציו להשפיע על הממשל יתוגמלו בהצלחה, הוא מתאוה להיות שותף למאמצים אלה (Pasek et al., 2007). כך גם ברמת הקולקטיב; הידיעה כי הקולקטיב אליו משתייך הפרט מסוגל להשיג את התוצאה הנחשקת אם לאו (Lee, 2010), אותה אמונה משותפת לקבוצה ביכולתה לארגן ולהוציא לפועל את האקטים הנדרשים לייצור רמות נתונות של הישגים (Bandura, 1997): אנשים ישתתפו בפעולת מחאה אם הם יתפסו את הסיכויים להצלחתה כגבוהים (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009; Spears, Postmes, & van Zomeren, 2008), שהרי כאשר תחושת המסוגלות הפוליטית גבוהה, הקבוצה מפחיתה בסיכונים הנתפסים מהשתתפותה באקט כזה ומעודדת את חבריה לראות את היתרונות שבכך (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012). כשהתמודדות מסוימת מפחיתה חוסר ודאות ומצליחה באופן עקבי בהשגת יעדיה היא הופכת לערך משותף בעטיו תפעל הקבוצה (Schein, 1983). אם קיים פער גדול בין מסוגלות קיימת לנחשקת, הדבר עלול להקטין פעילות קולקטיבית או השתתפות פוליטית וחברתית (Schur et al., 2003).

מסוגלות אינדיבידואלית ומסוגלות קולקטיבית, נתפסות שניהן כמחוללות השתתפות בפעולות מחאה פוליטיות וחברתיות (Lee, 2010) באופן דומה, מעורבות פוליטית וחברתית האורכת זמן רב יותר מובילה להתחזקות תחושת המסוגלות של הפרט ושל קבוצתו (Finkel, 1985). שלוש תאוריות מרכזיות נהוגות בקשר בין תחושת המסוגלות הפוליטית ומעורבות הפוליטית (Hu, 2011):

1. הגישה המבנית- מייחסת למעורבות הפוליטית חשיבות עליונה ביכולת הפרט להשפיע ואף לשלוט בהחלטות הקולקטיביות המעצבות את חייו, ביחוד בכל הנוגע לחלוקה שווה של משאבים וטובות חברתיות. הפרט מחזק את מסוגלותו הפוליטית באמצעות מעורבות ישירה או עקיפה: בחירת המנהיגים, איוש משרות ממשלתיות, השתתפות בהפגנות פוליטיות, הצבעה וכו' (Finkel, 1985).

2. הגישה ההתפתחותית- המעורבות הפוליטית כמקדמת את התפתחותו הפוליטית של הפרט, בכללה מסוגלותו הפוליטית ומוסריותו. מפרט עצמאי, המודע לאינטרסים שלו, הוא מחונך לתת קדימות לטובת הכלל (Finkel, 1985).

3. גישת "התוצאה האפשרית"- המעורבות הפוליטית עצמה אינה מספיקה לחזק את רמת ההשתתפות הפוליטית אלא אם השיגה תוצאות חיוביות ואלו ידועות למשתתפים (Clarke & Acock, 1989).

תחושת מסוגלות פוליטית חיונית עבור מתבגרים על מנת שיהיו בעלי מוטיבציה להשתתף בפוליטיקה. תחושה זו מתפתחת בחיים המוקדמים כאחת התבניות החברתיות הנרכשות בתהליך הסוציאליזציה (Merelman, 1972) והיא מנבא חשוב למעורבות עתידית (Hass & Torney, 1967; Jennings & Niemi, 1981; Pasek et al., 2007). באותו אופן, רכישת ידע פוליטי, תשומת לב לחדשות ואירועים, דיונים בתחום, מעורבות ולקיחת אחריות לבעיות חברתיות ופוליטיות בקהילה מעלים את תחושת שייכותם ומקדמים את מסוגלותם הפוליטית של המתבגרים. ללא אמונה ביכולתם להשתתף בצורה אפקטיבית במערכת הפוליטית הם יימנעו מהזדמנויות עתידיות למעורבות. ככל שמסוגלותם הפוליטית הפנימית יציבה, כך המוטיבציה שלהם למעורבות רבה יותר (Pasek et al., 2007) וככל שהפער בין המסוגלות הפוליטית הקיימת למסוגלות הפוליטית הנחשקת שלהם קטן יותר, כך ניתן לעודדם למעורבות פוליטית עקבית הדורשת זמן, אנרגיה ושיתוף פעולה (McCluskey et al., 2004).

מגדר ומסוגלות פוליטית

מחקרים אחדים מראים כי לבנים תחושת מסוגלות פוליטית גבוהה יותר, ותפיסת שליטה גבוהה יותר לגבי ארועים חיצוניים, הנובעת מתפיסתם כאמביציוניסטים וכבעלי כוח רב יותר המאפשר להם לפעול (Gecas, 1989; Hu, 2011; Levy, 2011; Vacchione & Caprara, 2009; Verba, Burnes, & Scholzman, 1997). ישנם הקושרים את רמת מסוגלותם הגבוהה לרכישת ידע פוליטי רב יותר, התעניינות ותשומת לב רבה יותר לחדשות, דיונים פוליטיים עם חברים והורים ומעורבות רבה יותר

בפעילויות הקשורות באזרחות (Ichilov, 2007; Levy, 2011; Mondak & Anderson, 2004). מחקרים אחרים מצביעים על צמצום הפער בתחושת המסוגלות הפוליטית בין בנים ובנות (McCluskey, et al., 2004; Torney & Amadeo, 2003). במחקר שנערך בישראל בנות הציגו תחושת מסוגלות פוליטית גבוהה יותר ודיווחו על מעורבות קהילתית רבה יותר מבנים (Ichilov, 1988).

מעמד סוציו אקונומי ומסוגלות פוליטית

מתבגרים למשפחות ממעמד סוציו אקונומי טוב יותר נמצאו כבעלי מסוגלות פוליטית גבוהה יותר. הדבר מתקשר להזדמנויות רבות יותר להשתתף בפעולות אפקטיביות במעגלים חברתיים שונים (בית ספר, ארגונים חברתיים, חברים), באפשרויות רבות יותר לפיתוח כישורים ואידיאולוגיות המקדמות תחושה זו (ביטחון עצמי, הערכה עצמית, שליטה עצמית) ובמשאבים זמינים יותר המעלים את תפיסת המסוגלות להשפיע (Chavis & Wandersman, 1990; Cohen, Vigoda & Samorly, 2001; Gecas, 1995; Torney-Porta & Willkenfeld, 2009; Verba, Schlozman, & Brady, 1995). ממצא זה נתגלה גם בישראל (Ichilov, 1988).

השקפה פוליטית ומסוגלות פוליטית

אמונות והצהרות בדבר מסוגלות לחולל שינוי במרחב הפוליטי, באות פעמים רבות ובאופן טבעי בהקשר של אידיאולוגיה פוליטית זו או אחרת. אידיאולוגיה פוליטית היא מערכת של גישות פוליטיות ומוסריות, המארגנת עבור הפרט את ערכיו ופעולותיו ומובילה אותו להתנהגות פוליטית מסוימת (Jost, 2006). בחינת הקשר בין מסוגלות פוליטית והשקפות פוליטיות שונות הופכת מורכבת מפאת שאלת אופן הגדרתן של האחרונות (ימין, מרכז, שמאל). בישראל, למשל, חלו תמורות בתכני מושגים אלה בעשורים שחלפו. בניגוד לעבר, עומד ההבדל העיקרי בין שמאל לימין על שאלת מדיניות החוץ והביטחון של ישראל ואילו שאלות חברה וכלכלה לא מספקות אבחנה ברורה בין השניים (פורטוגו, 2008). מסוגלות לחולל שינוי פוליטי, היא נחלת בעלי ההשקפות הפוליטיות באשר הן (Jost, 2006), בין מנהיגי מחאת שנות ה-60, ימניים ושמאלניים כאחד, לא נמצא הבדל בתחושת המסוגלות הפוליטית הקולקטיבית. שתי הקבוצות ייחסו את תחושת סיפוקם והישגיהם לתחושת המסוגלות הקולקטיבית "הפיסגה של האקטיביזם שלי הייתה קבוצת הנוער הנהדרת לה הייתי שייך" (Braungart & Braungart, 1990; pp.267).

"מי שחושב שזה מיותר, שזה ייכשל, שאין עם מי לדבר או שאנחנו הוזים, מוזמן להמשיך לחשוב ככה ולא להגיב. מי שמאמין שיש לנו כוח לשנות, יותר ממוזמן להצטרף ולהפיץ...!" (מחאת הנוער, 2011).

לאמון פוליטי תפקיד מרכזי בחברה וככזה הוא נתפס כמרכיב מהותי של ה"הון האנושי", ההכרחי לאינטגרציה החברתית, למסוגלות הכלכלית וליציבות הפוליטית. אמון מאפשר לשמר יחסים חברתיים יציבים ושלווים, המהווים בסיס להתנהגות קולקטיבית ולשיתוף פעולה פרודוקטיבי (Newton, 2001). אמון פוליטי מוגדר כ"אוריינטציית הערכה בסיסית של הממשלה, לגבי כמה טוב היא מתפקדת ביחס לציפיות הנורמטיביות של בני האדם" (Hetherington, 1998; pp.791) והוא נקשר למערכת של משתנים פוליטיים כגון: עניין בפוליטיקה, גאווה במערכת הפוליטית, אמונה בממשלה, אמון בסדר חברתי (Anderson, 2010; Newton, 2001). ציון נמוך של אמון פוליטי, משמעו כי דבר מה במערכת הפוליטית אינו מתפקד באופן ראוי. יש לכך משמעות גורלית משום שדמוקרטיות מבוססות על מכניזם מוסדי, האמור להבטיח התנהגות נאותה של פוליטיקאים ואם לא יעשו כך, יהיה עליהם לשלם את המחיר (Newton, 2001). שינויים ברמת האמון עלולים להוביל לחוסר יכולת רב יותר של הרשויות להוציא לפועל את החלטותיהם ולאי יציבות שלטונית (Citrin & Muste, 1999; Weissberg, 1972).

יש הרואים את האמון הפוליטי כמבוסס על גישות וערכים שנלמדו מוקדם בחיים. אלה מלוטשים עם הזמן והחל מתקופת ההתבגרות המאוחרת הם מתקבעים וחל בהם מעט מאוד שינוי בהמשך. לפי ראייה זו, האמון הפוליטי הוא "שלוחה" של אמון בין אישי הנלמד מוקדם בחיים, במיוחד במסגרת המשפחתית ובבית הספר, ומועתק לתחום הפוליטי והחברתי ונשאר יציב יחסית (Lerner, 2004; Paterson, 2008; Putnam, 2000). לעומתם, הגישות המבניות טוענות כי אמון פוליטי הוא מאפיין קוגניטיבי, המושפע מהערכות הפרט את תפקוד המוסדות בכל רגע נתון. אמונם של מתבגרים בשלטון מכיל אמנם שארית של למידה מוקדמת אך כולל הערכות לא רשמיות כלפי השלטון העכשווי המכהן. זהו תהליך מתמשך של למידה שאינו פוסק בתקופת חיים מסוימת (Hetherington, 1998; Hudson, 2006), ומושפע מתופעות כגון: אינפלציה, אבטלה, שחיתות פוליטית, מלחמות, צמיחה כלכלית, שיעור הפשע וכו'. גישות אלה לא רואות בו משתנה יציב או טבוע באינדיבידואל אלא כזה הקשור לממוצע האמון הפוליטי ברמה הקולקטיבית (Lyengar, 1980; Newton, 2001). מחקרם של Schoon & cheng (2011) מראה כי גישות ואמון המתבגרים כלפי סוגיות ומוסדות פוליטיים נקבעו הן באמצעות חוויות מוקדמות במשפחה ובבית הספר כחלק מהסוציאליזציה, והן כתגובות לחוויות מאוחרות הקשורות בהתנהלות המערכת הכלכלית הנוכחית.

בתקופת ההתבגרות מתעוררת סקפטיות פוליטית המגיעה עד לכדי אמונה בזדוניותן ובחוסר יכולתן של המערכות הפוליטיות לתפקד (Merelman, 1972). לצד הקהילתיות, המוסדיות והעצמאות, הסדרים חברתיים מתחילים להיחקר (Fine, 2004). קיים פער בציונים של דימוי המנהיגות הפוליטית בין ילדות לבגרות. הרשויות נתפסות כפחות חזקות ונדיבות (Torney- Purta & Amadeo, 2003). "גם אם מישו החל את הקריירה הפוליטית שלו עם כוונות טובות, הוא הפך לבסוף לפוליטיקאי. אני לא מאמין שאף אחד מהם דובר אמת. כולם אומרים שיהיה בסדר אבל הם לוקחים הכול לכיסם" (Markowitz, 1999; pp. 1194). בני 17-18 מביעים אמון נמוך יותר בממשלה ומצפים שתיקה אחריות רבה יותר לכלכלה ולרווחה החברתית, ייתכן משום שהם מתקרבים למעגל העובדים במשק (Torney- Purta & Amadeo, 2003). גם בישראל כמו בעולם כולו בני הנוער בישראל מתוארים כחסרי אמון בדרג הפוליטי. הפוליטיקאים נתפסים על ידם כלא אמינים וכאלו שאינם מייצגים את האינטרס הציבורי, ומכאן חששם להיות מעורבים במשחק הפוליטי (שמולי, 2008).

מחקרים מצביעים על קשר בין רמת אמון פוליטית גבוהה ובין מעורבות קהילתית. יצירת יחסים עם אחרים ויכולת להשפיע עליהם תורמת לאמון החברתי ובכך גם לאמון הפוליטי (Anderson, 2010; Newton, 2001). קשר מובהק נמצא בין אמון פוליטי ומסוגלות פוליטית, בני נוער בעלי אמון רב יותר בתפקוד הממשלה ומוסדותיה, מפתחים יותר בטחון ותפיסת מסוגלות פוליטית (Levy, 2011; Lyengar, 1980; Newton, 2001). הקשר מתקיים גם בכיוון ההפוך: מתבגרים בעלי אמון פוליטי רב יותר ייטו להיות מעורבים חברתית (Newton, 2001).

מגדר ואמון פוליטי

אין ממצאים מובהקים לגבי הקשר בין מגדר ואמון פוליטי. מחקרים אחדים מראים כי לנשים יש אמון פוליטי גבוה יותר מגברים (Paterson, 2008). ייתכן כי הסיבה לכך היא נטייתן למעורבות רבה יותר בארגונים קהילתיים וחברתיים. כמו כן, נשים שכמתבגרות גדלו במשפחות תומכות, קיבלו עידוד בבית הספר ופיתחו יכולות קוגניטיביות גבוהות הראו רמת אמון פוליטי גבוהה (Schoon & Chang, 2011). מחקרים אחרים מראים כי מצב זה הפוך בגלל תחושת הבטחון הנמוכה באופן כללי אצל נשים (Leigh, 2006).

מעמד סוציו אקונומי ואמון פוליטי

מתבגרים למשפחות ממעמד סוציו אקונומי גבוה חשופים להשכלה, למשאבים פיננסיים, למודלים חיוביים ולקשרים חברתיים, החושפים את המתבגרים לחוויות אמון בינאישיות רבות יותר במשפחה, בבית הספר ועם החברים. כל אלה מובילים לרמות גבוהות יותר של אמון במוסדות ובמשלה (Lerner, 2004). מתבגרים למשפחות חסרות משאבים, זוכים לחווית "חוסר" מהמוסדות השונים בחייהם, המובילה לרמת אמון פוליטית נמוכה (Schoon & Chang, 2011).

השקפה פוליטית ואמון פוליטי

המחקר אודות אמון פוליטי כמעט ולא בדק את הקשר בין השקפתו הפוליטית של הפרט למידת אמון הפוליטי. סקירת התייחסויות ההוגים בנושא, העלתה כי בעלי השקפות ליברליות נוטים לחוסר אמון רב יותר בפעולות הממשל. השקפתם החשדנית מובילה לראייתו כמושחת וככזה שאינו פועל לצדק חברתי ושיווין כלכלי. מנגד, ההשקפה השמרנית, רואה ביציבות ובשמירה על החוק והסדר ערך נעלה ועל כן נוטה לאמון רב יותר במוסדות הפוליטיים ההררכיים (Newton & Norris, 2000). במחקר זה נמצא כי בעלי השקפות שמרניות אכן הציגו אמון רב יותר בממשלה מאשר שמאלנים או המכונים "מרכז". אולם, מה שבעיקר השפיע על רמות האמון הוא אידיאולוגיית המפלגה השלטת. שמרנים הציגו רמות אמון גבוהות יותר כשהמפלגה בשלטון הייתה ימנית וליברלים נהגו בהתאמה. לעומתם, המגדירים עצמם א-פוליטיים או "מרכז" לא הושפעו ברמת אמונם מזהות המפלגה בשלטון (Fischer, 2011).

מעורבות פוליטית וחברתית

"מי שחושב שזה מיותר, שזה ייכשל, שאין עם מי לדבר או שאנחנו הוויים, מוזמן להמשיך לחשוב ככה ולא להגיב. מי שמאמין שיש לנוער כוח לשנות, יותר ממוזמן להצטרף ולהפיץ...!" (מחאת הנוער, 2011).

התנהויות השקפה חברתית בתקופת ההתבגרות היא חלק מעיצוב הזהות של הפרט, המתפתחת כשפה להסבר בעיות חברתיות עימן הוא מתמודד (Flanagan, 2004). מעורבותם של בני הנוער בפעילויות חברתיות מספקת את תחושת הביטחון והשייכות להם נזקקים נוכח הקונפליקטים הכרוכים בתהליך עיצוב הזהות (Zachry, 1944), מפתחת כישורים, ידע ועניין פוליטי (Jahromi, 2012; McFarland & Thomas, 2006). עבור רבים ממנהיגי הצעירים של מחאת שנות ה-60, המעורבות החברתית סיפקה מקור לזהות המתגבשת והקנתה להם ביטחון והערכה עצמיים (Braungart & Braungart, 1990). המעורבות מקדמת את תחושת השליטה על חייהם כמתבגרים ואת תחושת מסוגלותם לחולל שינוי

(Albanesi et al., 2007). פרטים שהיו מעורבים בפעילויות קהילתיות פיתחו אמון חברתי שהוביל גם

לאמון פוליטי (Anderson, 2010).

בעוד שילדים צעירים רואים בחוק יצירה מיסטית ואינם מסוגלים לראות אינטרס קהילתי כללי הנעלה יותר מה"עצמי", הרי שבהתבגרותם הם מבינים את המקור "מעשה ידי אדם" של החוקים, מתפתחת בהם תפיסת הקהילתיות ומתפוגגת תחושתם ההדוניסטית מול טובת הכלל (Merelman, 1972). ההשתייכות לקולקטיב משפיעה רבות על המעורבות החברתית והפוליטית של המתבגרים (Zaff, 2011; Youniss, & Gibson): הזדהות עם ערכי קבוצת השווים מאפשרת להם את חקר הזהויות השונות שהם מפתחים והתפקידים החברתיים להם הם נחשפים (Albanesi et al., 2007), המתבגר ייטה לאמץ גישות והתנהגויות (כמו מעורבות חברתית), הנתפסות כיעדים של קבוצת השווים, וישאף להימנע מסנקציות אפשריות שעלולות להיות מוטלות עליו אם לא יעשה כך (Campbell, 1980).

כיום מעורבויות כשירות בקהילה, התנדבות ופעילות פוליטית שאינה קשורה למפלגה כלשהי, מוגדרות גם הן כמעורבות פוליטית מתוך ההכרה כי לא ניתן לנתק חשיבה פוליטית מחשיבה קהילתית (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009). כך, תנועות חברתיות שונות מצליחות להביא עניינים פרטיים לתודעת הציבור ולהחליפם בסוגיות פוליטיות (Offe, 1985). למעורבות מסוג זה עשויה להיות השפעה על הפעילות הממשלתית, באופן ישיר על המדיניות הציבורית ובאופן עקיף על בחירותיהם של קובעי המדיניות (Hu, 2011).

מגמה זו מתבטאת גם בפרופיל האזרח הצעיר: בני הנוער מואסים בפוליטיקה הרשמית ותומכים פחות במוסדות הפוליטיים אך למרות הימנעותם מעשייה פוליטית מובהקת, הם הופכים מעורבים ברמה הקהילתית והציבורית (Owen, 2000; Syvertsen, Flanagan, Wray-Lakw & Osgood, 2011): השתתפות אקטיבית בפעילויות פוליטיות וחברתיות (מחאה, סיוע למפלגות), פעילות ציבורית מסייעת (התנדבות בקהילה) ופעילות תגובתית (הבעות דעה ותגובות באינטרנט) (Pancer, Pratt, Hunsberger, 2007; Alisat, & Alisat). השתתפות בדיונים פוליטיים, המהווה גם היא חלק ממרקם המעורבות החברתית, נמצאה חשובה בהנעתם בני הנוער להשתתפות פעילה ובקידום תחושת מסוגלותם (Richardson, 2003; Torney-Porta & Willkenfeld, 2009). בבריטניה, עיקר המעורבות הפוליטית בגילאי 16-18 נקשרה להשתתפות בדיונים, חתימה על עצומות ואפיזודות שאינן קשורות בהפגנות (Breakwell, Fife, 1989; Schew, & Devereux). בנוסף, השתתפות מעין זו, גם כשהיא מקוונת, מעניקה למתבגרים

הזדמנות לרכוש ידע פוליטי, להביע דעה ולעודד אקטיביזם מבלי להתחייב לאקטים פוליטיים רשמיים (Owen, Soule, Nairne, Chalif, House, & Davidson, 2011; Theocharis, 2010). היא מסייעת למתבגרים לגבש את זהותם ולהכניס הגיון בתקופה הכאוטית בה הם מצויים: על ידי ניסוח אמונותיהם ועמדותיהם הפוליטיות והחברתיות, הם מגבשים את זהותם בהקשר הרחב של החברה. האינטרנט מאפשר להם לעשות זאת "בעצמם", "כאן ועכשיו" תוך כדי קבלת משוב כמעט מיידי (Gazzeti & Gamboa, 2005).

מגדר ומעורבות פוליטית וחברתית

מחקרים אחדים מראים כי בנות מעדיפות להיות מעורבות בעיקר באמצעות שרות קהילתי וחברתי בעוד שבנים מעדיפים להשתתף בפעילויות פוליטיות רשמיות (Flanagan, 2004; Ludden, 2011; Metzger & Smetana, 2009). מחקר שנעשה לאחרונה מצא כי לא היו הבדלים ברמת המעורבות בפעילויות פוליטיות רשמיות בין בנים ובנות אולם בכל הקשור למעורבות חברתית וקהילתית בנות הראו רמת מעורבות גבוהה יותר (Haste, 2010; Jahromi, 2012). בנים נוטים לפרש פוליטיקה במונחים של פרדיגמה הרכית, בעלת כוח ושליטה על אחרים. בהתאם לכך הם מראים עניין ומעורבות במדיניות הרשמית של הממשל. ראייה זו מנוגדת לתפיסת הבנות המפרשות פוליטיקה במונחים של התאחדות חברי הקהילה לשם פתרון בעיות, המובילה אותן למעורבות בפעילויות לשלום ולאיכות אקולוגית. לבנים יש יותר הזדמנויות למעורבות ציבורית באמצעות דיונים פוליטיים כשאלה נתפסים כאקטים תחרותיים המערבים צורת דיבור אגרסיבית. בנות המשכילות להשתמש בדיונים כדי לפתח תחושת מסוגלות פוליטית, מגדילות את מידת מעורבותן בתחום זה (Richardson, 2003). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בנים ובנות בהבעת נכונות להשתתף במחאה חברתית ליגאלית. לעומת זאת, בנים קיבלו ציונים גבוהים במקצת מבנות בנכונותם להשתתף במחאה **בלתי** ליגאלית כהשתלטות על מבנים, חסימת תנועה וכו' (Ainley & Schulz, 2011).

מעמד סוציו אקונומי ומעורבות פוליטית וחברתית

מעורבות חברתית ופוליטית נמצאה גבוהה יותר בקרב מתבגרים ממשפחות ממעמד סוציו אקונומי גבוה (Lopes et al., 2009; Verba et al., 1995). נראה כי מעמד אינו משפיע בצורה ישירה על רמת ההשתתפות הפוליטית אלא על רמת הידע הנרכש ועל התפתחות חיובית של תכונות אישיותיות כהערכה עצמית ומיקוד שליטה פנימי, המייצרות רמות גבוהות של מסוגלות פוליטית, אשר מובילה להשתתפות הפוליטית בפועל (Cohen et al., 2001; Ichilov, 2007). תחושת השייכות לקולקטיב

גבוהה יותר בקרב מתבגרים למשפחות אלה ועל כן רמות המעורבות החברתית שלהם גבוהה יותר (Nachmias, 1977). במשפחות ממעמד זה תדירות גבוהה יותר של דיונים משפחתיים בנושאים פוליטיים, דפוס המנבא בצורה מובהקת מעורבות פוליטית וחברתית (Persson, 2010). השתייכות למעמד זה מאפשר למתבגר לנצל את המשאבים שלרשותו כדי להשתתף בפעילות התנדבותית או פוליטית (McFarland & Thomas, 2006; Zaff et al., 2009), בניגוד למתבגרים למשפחות ממעמד סוציו אקונומי נמוך, שאינם נחשפים לאותן הזדמנויות המאפשרות להם ללמוד את הכישורים הנדרשים למעורבות פוליטית וחברתית (איכילוב וליבנה, 2005; Torney- Porta & Willkenfeld, 2009).

השקפה פוליטית ומעורבות פוליטית וחברתית

מחקר שנעשה במספר מדינות מצא מעורבות חברתית גבוהה יותר בקרב מי שתוארו שמאלנים וליברלים. מחזיקי דעות ליברליות דיווחו על התעניינות גבוהה יותר בנושאים חברתיים באמצעות המדיה והשתתפות רבה יותר בדיונים פוליטיים וחברתיים (Breakwell et al., 1989). רמה גבוהה של מסוגלות פוליטית, שהובילה למעורבות פוליטית וחברתית גבוהה יותר, נמצאה בקרב מתבגרים שתוארו כבעלי מידה גבוהה של פתיחות וליברליזם, המאפיינים בעלי השקפות ליברליות (Vecchione & Caprara, 2009). בסקר שנערך בישראל ב 2005 נמצא כי בני נוער מהחינוך הממלכתי דתי ומישיבות תיכוניות ואולפנות, ובני נוער הפעילים בתנועות נוער מעורבים יותר בפעילות פוליטית. 5% מהם נמצאו פעילים בארגון נוער של תנועה פוליטית (הלר, 2005).

בדיון במכון הישראלי לדמוקרטיה (2002) סוקרת ויקי שירן את מאפייני התנועות החוץ פרלמנטריות (תנועות חברתיות לשינוי), החל משנות ה 50, ומצביעה על מגמה שמאלנית דומיננטית ועל שיח חברתי אותו היא מכנה "אשכנזי, ליברלי, שמאלני" (עמ' 4). תנועות הפנתרים השחורים, צמחה על רקע המחאות החברתיות בעולם בסוף שנות ה 60, ממפגשם של צעירי עדות המזרח עם צעירים מהשמאל הירושלמי שעודדו אותם להשמיע את ביקורתם כלפי הממשל (ברנשטיין, 2010). לא ניתן להתעלם מהשפעתה רבת המימדים של תנועת גוש אמונים המזוהה כיום עם הימין, ששורשיה בתחושת הקיפוח של נוער הציונות הדתית אל מול נוער הציונות החילונית וברצונם למצוא מקום ראוי בעשייה המדינית והציונית. רק לאחר מלחמת יום הכיפורים, מיקמה עצמה מול תנועות השמאל, כמי שמוחה בעיקר על מקסימליזם טריטוריאלי באמצעות יישוב השטחים (פייגה, 2008). יש לזכור כי, אידיאולוגיה פוליטית היא בסופו של דבר מערכת של גישות פוליטיות ומוסריות, המארגנת עבור הפרט את ערכיו ופעולותיו ומובילה אותו להתנהגות ומעורבות פוליטית כלשהי המתאימה לו (Jost, 2006).

תנועת מחאת קיץ 2011 ביקשה להתנער מתיוג פוליטי. כנגד מי שהאשימה בכך, ענו משתתפיה כי תנועה זו היא פוליטית במובן הרחב של המושג: ההבנה כי אין הפרדה בין הפרט לחברה. "המעשה הפוליטי הוא מעורבות הפרט במתנהל במעגלים החברתיים הסובבים אותו ושותפות בקבלת החלטות לגבי אופן חלוקת המשאבים או לפחות ניסיון להשפיע עליהן" (אהרון, 2012; עמ' 1). Haste (2010) מבטאת השקפה זו בטענה, כי מעורבות בתנועה חברתית היא מעבר להשקפה פוליטית ימנית או שמאלנית ונוצרת כתגובה לנושאים הנתפסים כנוגעים לחיי הפרט ומחייבים נטילת אחריות אישית.

השתתפות במחאה חברתית

כבר במחצית המאה ה-20, שנה הפסיכולוג Nevitt Sanford, כי בכדי להתגבר על אוטוריזם ולהשיג עצמאות חשיבתית, על התלמיד לרכוש ידע. הדבר יאפשר לו להתנגד לדוגמה, להתאמן בביקורת ולהיות בעל הערכה עצמית וביטחון שיאפשרו לו לעמוד בפני לחץ של סמכות. ממחקריו עולה כי מתבגרים נוטים לראות בפעולות המקדמות זכויות אדם, הגנה על הסביבה ומתן יתרון לקהילה חשיבות גדולה יותר מפעולות פוליטיות כהצבעה או הצטרפות למפלגה (Torney- Purta, 2004). מחאות שנות ה-60 הביאו לשינוי בגישות הבוחנות אקטים מחאתיים. ניתוח המחאה כסטייה המביאה להרס ולחורבן הוחלפה בנייתו הרבדים בה, הקשורים בסוציאליזציה הפוליטית כאוטונומיה אישית, זהות, איכות חיים וסביבה (אשכנזי, 2007; Portes, 1971; 2007). כיום המחאה נתפסת כסוג של השתתפות פוליטית המתרחשת מחוץ למוסדות הפוליטיים (הרמן, 2010), מחאת הקיץ והפעילות שבאה בעקבותיה מוגדרים על ידי משתתפיה כפעולות חוץ פרלמנטריות שכוחן בהבאת שינוי מחוץ ולא מתוך מערכת מסואבת (אהרון, 2012).

מרבית הגישות מתמקדות בתנאים החברתיים להשתתפות במחאה:

1. תחושת קיפוח, "מחסור יחסי", אי צדק נתפס- בלב כל מחאה קיימת תפיסה סובייקטיבית של תחושת אי צדק, מחסור יחסי או אי שיויון לא לגיטימי (Folger, 1986; Meyer, 2004). חווית מחסור קבוצתית מובילה לפוליטיזציה של המחסור ומעלה את הנטייה למחות (Foster, 1999). כך למשל, סטודנטים שהשתתפו במחאות שנות ה-60 (וזוהו כסוג של תרבות נוער, משום שלמרות יכולתם האינטלקטואלית, הפיסית והרגשית, עדיין הם אינם חלק ממערך התפקידים של המבוגרים) הונעו מתחושת הקיפוח ממעמדם הצף (בין תלות ואי תלות במבוגרים), אשר התמזגה עם תחושת הקיפוח החברתי הכללי והובילה לאקטיבזם במטרה להבטיח את שיתופם במערכת החברתית המעוצבת מחדש (אדלר, 1972). תחושה זו, המאפיינת את זהותם כמתבגרים, ולא זהויות אחרות של מעמד או השקפה פוליטית, היא שמכתיבה את השתתפותם. מחאת שנות ה-60 הונהגה בידי

אקטיביסטים צעירים משתי המחנות: "הכלי" (או לפחות כל מי שטרם מלאו לו עשרים וחמש, פקד מוסד חינוכי ונמשך לרעיונות רדיקלים)...פעלו למען מטרה... זה היה הרגע בו אירופאים בשני צידיה של היבשת החלו להפנות את גבם לאידיאולוגיה הפוליטית" (Jodt, 2005; pp. 448).

2. זהות קבוצתית- ככל שזהות הפרטים עם קבוצתם, המתבטאת במודעות לדמיון ביניהם ולתקווה המשותפת, גבוהה יותר, הם ייטו למחות בשמה (Spears et al., 2008). כך, השתתפותם של בני נוער במחאה מונעת מהצורך בקבלה עצמית (השתייכות לקבוצה) ומהרצון לייצב את תחושת הערך העצמי והמסוגלות העצמית, המקדמות את זהותם האוטונומית (Ainley & Schultz, 2011; Kaplan & Liv, 2000; Zurcher & Show, 1981), נראה כי זהות פוליטית מנבאת טוב יותר פעילות פעילות קולקטיבית מכל זהות אחרת ויוצרת בקבוצה "מחויבות פנימית" חזקה להשתתפות פוליטית בפעילות קולקטיבית נגד נחיתות ארעית (מס חדש, העלאת שכר דירה) או נגד נחיתות מבנית (דיכוי נשים, הומוסקסואליות) כאחת. זהות הנבנית סביב נחיתות ארעית מובילה לכעס, שביטוי המעשי הוא פעילות מחאתית במטרה לשנות מצב ארעי זה (Spears et al., 2008). פוליטיזציה של השקפות הקבוצה מחייבת קיומו של חוסר שביעות רצון מהמצב ויעד אותו ניתן להאשים במצב הקשה (כממסד או מנהיג פוליטי) (Klandermans, 1988).

תנאי נוסף להשתתפות במחאה הוא רגשות הפרטים, הערכתם את רלוונטיות ההשתתפות כתורמת לאיכות חייהם: כיצד ישפיע על מטרותיהם? האם יש להם שליטה עליו? האם תוצאותיו מתאימות לערכיהם ולנורמות שלהם? ההשתתפות תלויה בחשיבות שכל אחד מעניק לשאלות אלה ובמידת הכעס שהן מעלות. נראה כי כעס הוא רגש טיפוסי למחאה והוא גבוה יותר בקרב קבוצות חזקות המונעות למחאה. בקרב קבוצות חלשות, הרגש הבולט הוא פחד, המונע את השתתפותם (Spears et al., 2008). גם צעירים עומדים בפני שאלות אלה ויש להם ציפיות לגבי כיצד המערכת הפוליטית והכלכלית צריכה לנהוג בהם. ככל שהמתבגר משוכנע שיתוגמל בידי המערכת וציפיותיו יתממשו, הוא נכון יותר להשתתף בפעילות כמחאה (Lopes et al., 2009), אם יראה בה פעילות סוטה, יוביל הדבר לתחושת דחייה עצמית אך אם תיתפס על ידו כפעילות נורמטיבית, היא תספק לו תחושת שליטה בגורלו (Kaplan & Liv, 2000). בני נוער שרואיינו בעקבות המשבר הכלכלי באיסלנד ב 2009, אמרו כי חשוב שלאזרחים תהיה הזכות להבעת דעתם ובכלל זה גם לצעירים, שאין להתעלם מהשפעתם (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009). במחקר רוחב מ 28 מדינות עלה כי בני 17-18 רואים במחאה לא אלימה פעילות לגיטימית להשגת מטרות חברתיות ופוליטיות (Torney- Purta & Amadeo, 2003). מסקר שנערך בישראל ב 2005 עלה כי הנוער דאז הוטרד בעיקר מהתחום הכלכלי והחברתי. 35.1% סברו שפעולות

מחאה כהפגנות או עצומות יכולות להשפיע על המתרחש במדינה. דפוס פעילות של הפגנות היה השכיח בקרב בני הנוער (הלר, 2005). קבוצת בני נוער הנתפסת כחזקה תיטה לכוון את כעסה באמצעות פעולת מחאה, כדוגמת קבוצת הנוער בני ה-17-18 בהולנד שהביאה להשתתפות אדירה במחאה לרפורמה בחינוך העל יסודי (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012).

האם תנאים חברתיים ורגשות מספיקים על מנת להסביר השתתפות הפרט במחאה חברתית? מה גורם לפרט החווה תנאים ההולמים מחאה חברתית להשתתף בכזו בעוד שאחר לא יעשה זאת? Van Stekelenburg & Klandermans (2012) קושרים זאת לדינמיקת המוטיבציה של הפרטים המשתתפים במחאה, שהיא לדידם, לב ליבה של פסיכולוגיית ההשתתפות במחאה. בבסיס דינמיקת ההנעה שני מרכיבים שרק מפגש מוצלח ביניהם יוביל להשתתפות במחאה:

"דרישות" - רצון האוכלוסייה למחות. כאן נכללים מאפייני התנאים החברתיים (אי שביעות רצון וקבוצות שייכות) והרגשות שהוזכרו מעלה. לכולם רצונות הקשורים בשיפור מצבם אך חלק ינשרו במהלך הדרך להשתתפות פעילה: מכלל הציבור, יישארו המזדהים עם המחאה, אשר נתפסים כיעד לנסיונות ההנעה והם בעלי מוטיבציה להשתתף (כאלה המפחיתים בסיכוני המחאה ומאמינים בהשגת תוצאות) ובנוסף התגברו על מכשולים פסיכיים כמוגז אוויר, קבלת אישור מהמשפחה וכו'.

כלים - מאפייני התנועה המארגנת וחזקה: מידת הסבירות שתשיג את מטרותיה בעלויות נסבלות, מידת הכריזמטיות של מנהיגיה, מידת ההזדהות של הציבור עימה, יכולותיה הארגוניות, יכולת רשת הגיוס שלה.

מכאן שהשתתפות במחאה היא לעיתים רחוקות אקט אימפולסיבי (Spears et al., 2008). זהו אקט הדורש התאמה מוחלטת בין "דרישות" המחאה ל"כלים" שלה. רק כך יסכימו מארגניה להשקיע את משאביהם וזמנם בביומה. ההשתתפות במחאה דועכת כאשר אחזקתה מתרופפת, שביעות הרצון ממנה הופכת לא מספקת, המחויבות לה פוחתת וארוע חיצוני כלשהו (בחירות, החלטה פוליטית, פיגוע, סיום חופשת הקיץ) מזרז את נשירת המשתתפים (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012).

מחאת קיץ 2011 והשתתפות בני הנוער בה, מספקות הזדמנות לעמוד על כל אותם היבטים שנסקרו, האם הם תואמים למגמות העולמיות המוכרות בתחום או בעלות יחודיות. יחודיות שיכולה לנבוע, בין היתר, מהשיח הפוליטי הרווח בישראל: מסקירתה של הרמן (2010) את תנועות המחאה שעוררו את אזרחי המדינה להפגנות משמעותיות, עולה כי ברוב המקרים עניין היה נושאי חוץ וביטחון (ובשל כך נשאו זהות פוליטית של ימין ושמאל, לפי נושא המחאה) ורק במקרים בודדים (מתחילת המאה אמנם עלה מספרן אך הם היו כמעט חסרי משמעות) עסקו בנושאים חברתיים - כלכליים (הרמן, 2010). בני

הנוער בישראל מושפעים מן הסתם מצביון שיח זה ומעניין לבחון כיצד הדבר בא לידי ביטוי במחאת הקיץ, שסבבה סביב שיח כלכלי חברתי וביקשה להיות א-פוליטית.

שאלות והשערות המחקר

לאור הסקירה הספרותית, להלן שאלות והשערות המחקר הנוכחי:

1. **באיזו מידה מתבגרים בישראל השתתפו במחאת הקיץ באוגוסט 2011 על היבטיה השונים (דיונים, השתתפות בהפגנות, הבעת עמדות באמצעים מקוונים וכד')?**
בהתאם למאפייני הגיל (Graham, 2006), רצונם להוכיח את השפעתם וממצאי מחקרים שונים (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009; Kaplan & Liv, 2000; Spears et al., 2008), נשער כי בני נוער יעדיפו השתתפות אקטיבית במחאה (הפגנות ושהות במאהלים).
חופשת הקיץ סיפקה תנאים פסיים לכך.
2. **האם קיימים הבדלים מגדריים בתחושת המסוגלות הפוליטית, במידת האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת ההשתתפות במחאה בקרב בני הנוער?**
2.1 מסוגלות פוליטית- למרות שאין ממצאים חד משמעיים בהיבט זה, נשער, על סמך צמצום הפערים בין המינים (McCluskey et al., 2004) ומחקרים שנעשו בארץ (Ichilov, 1988), כי בנות יפגינו תחושת מסוגלות פוליטית גבוהה יותר מבנים.
2.2 אמון פוליטי- בהתאם למחקרים השונים (Paterson, 2008; Schoon & Chang, 2011) נשער כי בנות תצגנה רמה גבוהה יותר של אמון פוליטי מאשר בנים.
2.3 מעורבות חברתית- נשער כי מידת מעורבותן תהיה גבוהה משל בנים (Haste, 2010; Jahromi, 2012; Richardson, 2003).
- 2.4 השתתפות במחאת הקיץ- מחקרים לא מצאו הבדלים מובהקים בין המינים בנכונות להשתתף במחאה חברתית (Ainley & Schulz, 2011), שניהם מכירים בחשיבותה (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009) ועל כן נשער כי לא יהיה הבדל ברמת ההשתתפות במחאת הקיץ בין בנים ובנות.
3. **האם קיימים הבדלים בתחושת המסוגלות הפוליטית, במידת האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת ההשתתפות במחאה בקרב בני נוער הבאים מקבוצות סוציו-אקונומיות שונות?**
3.1 מסוגלות פוליטית- בני נוער שדרגו את מעמדם הסוציו אקונומי, בממוצע או מעל הממוצע, יפגינו רמת מסוגלות פוליטית גבוהה יותר, בהתאם לממצאי המחקרים השונים

Chavis & Wandersman, 1990; Cohen et al., 2001; Gecas, 1989; Ichilov, 1988;)

(Torney- Porta & Willkenfeld, 2009; Verba et al., 1995).

3.2 אמון פוליטי- בני נוער ממעמד סוציו אקונומי גבוה יותר יציגו מידת אמון פוליטי גבוהה

יותר מאשר בני נוער ממעמד סוציו אקונומי נמוך בהתאם למחקרים בנושא (Lerner, 2004;)

(Schoon & Chang, 2011).

3.3 מעורבות חברתית- גם כאן נשער כי בני נוער ממעמד סוציו אקונומי גבוה יהיו יותר

מעורבים חברתית ופוליטית מאשר בני נוער ממעמד סוציו אקונומי נמוך, על סמך

המחקרים השונים (McFarland & Thomas, 2006; Zaff et al., 2009).

3.4 השתתפות במחאת הקיץ- אנו משערים כי לא יהיו הבדלים ברמת ההשתתפות של בני נוער

ממעמד סוציו אקונומי שונה. זהותם כמתבגרים (על כל מורכבותה ומאפייניה) תאפיל

על זהותם המעמדית (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009).

4. האם קיימים הבדלים בין מחזיקי עמדות פוליטיות שונות בתחושת המסוגלות הפוליטית,

במידת האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת ההשתתפות במחאה בקרב בני

הנוער?

4.1 מסוגלות פוליטית- מהמחקר המועט בנושא (Jost, 2006 ;Vecchione & Caprara, 2009)

נשער כי לא יהיו הבדלים ברמת המסוגלות הפוליטית בקרב בני נוער המחזיקים בהשקפות

פוליטיות שונות.

4.2 אמון פוליטי- אנו משערים כי בגלל שלטונה של מפלגת הימין בתקופת המחאה וטבען

החשדני של תנועות שמאל חברתיות (Fischer, 2011), מידת האמון של בני נוער המזוהים

עצמם שמאלנים תהיה נמוכה יותר מאלה המזוהים עם הימין.

4.3 מעורבות חברתית- אנו משערים כי בני נוער המזוהים עם השקפות השמאל (ליברליזם)

יציגו רמות גבוהות יותר של מעורבות חברתית מאשר בני נוער המזוהים עם השקפות

הימין (Breakwell et al., 1989; Vecchione & Caprara, 2009).

4.4 השתתפות במחאת הקיץ- נשער כי לא יהיו הבדלים ברמת ההשתתפות במחאת הקיץ

בקרב בני נוער המחזיקים בהשקפות פוליטיות שונות (Jodt, 2005).

5. עד כמה משתנים סוציו דמוגרפים (מגדר ומעמד סוציו אקונומי) תורמים להסבר

המעורבות החברתית והפוליטית בכלל וההשתתפות במחאת הקיץ בישראל בפרט?

בהתאם למחקרים שהוצגו, אנו משערים כי בעוד שמשתנים סוציו דמוגרפים אלה יתרמו להסבר

רמת המעורבות החברתית והפוליטית הכללית, הם לא יתרמו להסבר רמת ההשתתפות של הנוער

במחאת הקיץ. זהותם כמתבגרים, ולא זהויות סוציו דמוגרפיות אחרות, היא שתכתיב את

השתתפותם (Ainley & Schultz, 2011; Graham, 2006; Jodt, 2005).

6. עד כמה מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות חברתית ופוליטית והשתתפות במחאת

הקיץ קשורים זה בזה?

6.1 נשער כי ככל שלבני נוער מסוגלות פוליטית גבוהה, אמון פוליטי נמוך יותר והם מעורבים

יותר חברתית, כך השתתפותם במחאה תהיה רבה יותר (Ainley & Schulz, 2011).

6.2 הקשרים בין מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית יהיו חיוביים כך שככל

שהמסוגלות הפוליטית גבוהה יותר כך האמון הפוליטי והמעורבות החברתית גבוהים יותר

(Levy, 2011; Lyengar, 1980; Newton, 2001).

7. עד כמה מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית, תורמים להסבר השתתפותם

של בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות (ימין, מרכז, שמאל) במחאה?

נשער כי בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות המראים מסוגלות פוליטית גבוהה (Pasek et al.,)

(2007), אמון פוליטי נמוך (Fischer, 2011) ומעורבות חברתית גבוהה (Vecchione & Caprara,)

(2009) ישתתפו במחאה במידה רבה יותר ללא קשר להשקפתם הפוליטית. זהותם כמתבגרים,

ולא השקפתם הפוליטית, היא שמכתיבה את השתתפותם במחאה (Jodt, 2008).

שיטת המחקר

אוכלוסיה ומדגם

במחקר השתתפו 412 בני נוער מכל רחבי הארץ בגילאים 16-18. פרט לגיל לא היו כל משתני ניפוי אחרים. הנתונים הדמוגרפים של משתתפי המחקר מוצגים בלוח 1.

לוח 1: תאור משתנים דמוגרפיים של המדגם

%	מספר (0.823) 17.29 (16-18)	משתנה דמוגרפי גיל משתתפים (סטיית תקן) (טווח שנים)
		מגדר
59	243	בנות
41	169	בנים
		גיל
23.5	97	16
24	99	17
52.4	216	18
		הכנסת משפחה
32.5	134	יותר מהממוצע
28.2	116	ממוצע
19.4	80	פחות מהממוצע
		השקפה פוליטית
58.3	240	ימנית
27.7	114	מרכז
9.7	40	שמאלנית
		אזור מגורים
18.9	78	מחוז ירושלים
11.4	47	מחוז הצפון
8.7	36	מחוז חיפה
25.7	106	מחוז המרכז
18.4	76	מחוז תל אביב
14.8	61	מחוז הדרום
1.7	7	יו"ש

כלים

המתבגרים ענו על שאלונים סטנדרטיים שכללו שאלות דמוגרפיות על גיל, מגדר, אזור מגורים, השכלת הורים, מצב סוציו אקונומי ועמדות פוליטית. שאלונים אלה היו חלק ממחקר רחב יותר שעסק בהיבטים נוספים של השתתפות בני נוער במחאה חברתית.

כמו כן, נעשה שימוש בשלושה שאלונים :

1. שאלון השתתפות במחאת קיץ 2011

השאלון חובר לצורך בדיקת מידת ההשתתפות של בני הנוער במחאה. השאלון כולל 7 פריטים הבודקים את מידת ההשתתפות בהיבטים שונים של המחאה, לדוגמה "הצטרפתי למחאה בפייסבוק", "השתתפתי בהפגנות", "ביקרתי במאהלים" וכו'. הסקלה נעה בין 1 (בכלל לא) ל 5 (הרבה מאוד). מכלל הפריטים נבנה סולם של ממוצע הפריטים העוסקים בהשתתפות במחאה. מהימנות הפריטים $\alpha=.85$.

2. שאלון מסוגלות פוליטית

חובר לצורך המחקר, לפי מחקרים שעסקו בבדיקת מסוגלות פוליטית. השאלון כולל 7 פריטים הבודקים את אמון המתבגרים במסוגלות לחולל שינוי פוליטי וחברתי. השאלון נחלק למסוגלות אזרחים (3 פריטים), לדוגמה "עד כמה אתה מאמין שבני נוער בגילך/האזרחים הפשוטים מסוגלים לחולל שינוי במדינה?" ומסוגלות פוליטית של מנהיגים (3 פריטים), לדוגמה "עד כמה אתה מאמין שראשי ערים ומועצות מסוגלים לחולל שינוי במדינה?". הסקלה נעה בין 1 (אינו מאמין כלל) ל 5 (מאמין במידה רבה מאוד). מהימנות פריטי מסוגלות האזרחים $\alpha=.81$ ומהימנות פריטי מסוגלות המנהיגים $\alpha=.88$.

3. שאלון אמון פוליטי

השאלון חובר לצורך המחקר הנוכחי וכולל 6 פריטים לבדיקת אמונם של הנוער בממשלה ובפוליטיקאים. דוגמאות לפריטים "עד כמה אתה חושב שהנך יכול לסמוך על הממשלה?" או "עד כמה אתה חושב שחברי הכנסת והשרים בעיקר דואגים לעצמם?". הסקלה נעה בין 1 (אינו מאמין כלל) ל 5 (מאמין במידה רבה מאוד). מהימנות הפריטים $\alpha=.82$.

4. שאלון אחריות חברתית (לבחינת המעורבות הפוליטית)

The Youth Social Responsibility Scale (YSRS) (Pancer et al., 2007). השתמשנו בגרסה מקוצרת של שאלון לבדיקת מעורבות צעירים שפותח ב-2007 לצורך מחקר שבחן את ההבדלים ברמת המעורבות הפוליטית והחברתית בין צעירים פעילים ולא פעילים. בגרסה המקוצרת, 10 פריטים האומדים את גישת המתבגרים להתנהגות חברתית אחראית. הסקלה נעה בין 1 (בכלל לא מסכים) ל 5 (מסכים מאוד), בהצהרות הנוגעות למגוון התנהגויות חברתיות אחראיות, לדוגמה "לאנשים צעירים יש חלק גדול בהפיכת העולם למקום טוב יותר" או "כל אחד צריך להתנדב ולתרום למען הכללי". מהימנות הסולם במחקר הנוכחי $\alpha=.79$.

תהליך

כדי לנצל את זמן התרחשותה של **מחאת האוהלים** והיות המתבגרים בחופשת הקיץ, נשלחו השאלונים באמצעות "פרויקט המדגם", בשבוע האחרון של אוגוסט 2011. חברה זו מתמחה במתן שירותי תשתיות למחקרים באמצעות האינטרנט, הוקמה ומנוהלת על ידי ד"ר אריאל איילון, פסיכולוג חברתי, בוגר אוניברסיטת בן גוריון. השאלונים מולאו בצורה אנונימית והובהר בהם כי החשיבות המחקרית היא בדיקת תחושותיהם ותפיסותיהם של הנבדקים בנוגע למחאה החברתית וכי אין תשובה נכונה או לא. ניתנה לנשאלים האפשרות לשלוח שאלות הבהרה באמצעות המייל.

ניתוח הממצאים

לצורך ניתוח הנתונים נעשה שימוש בתוכנת SPSS (גירסא 18) ובתוכנת AMOS (גרסא 8). תחילה נבדקו שכיחויות ואחוזי המשתנים הסוציו דמוגרפים. בשלב השני, נבדקו אופני השתתפות בני הנוער במחאה. לבדיקת ההבדלים בין הקבוצות ביחס למשתנים הנבדקים (מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות חברתית והשתתפות במחאה) נערכו מבחני t-test ומבחני One Way Anova. לבדיקת אחוז הסבר המגדר והמעמד הסוציו אקונומי את משתני המחקר, ביצענו רגרסיה הררכית. בנוסף, השתמשנו בקורלציות פירסון כדי לבדוק את הקשרים בין משתני המחקר. בשלב האחרון השתמשנו במודל SEM (Structural Equation Modeling) לבחינת הסבר המשתנים השונים את ההשתתפות במחאה בקבוצות הפוליטיות השונות (ימין, שמאל, מרכז).

תוצאות

באופן כללי ניתן לראות כי רמת ההשתתפות הכללית של בני הנוער במחאת הקיץ איננה גבוהה. בניגוד להשערותנו, לפיה תועדף השתתפות אקטיבית במחאה (הפגנות ושהות במאהלים), ההשתתפות הנפוצה ביותר הייתה ע"י דיונים במסגרות אחרות והבעת דעות בפייסבוק ולאחר מכן ביקור במאהלים עצמם. שאר אופני ההשתתפות היו נמוכים (לוח 2).

לוח 2: תפוצת השתתפות בני נוער במחאה החברתית בישראל- קיץ 2011

SD	M	טווח אופן ההשתתפות (1-5)
0.91	1.98	רמת ההשתתפות
1.60	2.57	הצטרפות למחאה בפייסבוק
1.20	1.78	השתתפות בהפגנות
1.39	2.06	ביקור במאהלים
1.09	1.58	דיונים במאהלים
0.87	1.35	ארגון פעילות מחאה
1.01	1.50	גיוס אנשים למחאה
1.48	3.06	דיונים על המחאה במסגרת אחרת

בבדיקת תפוצת משתני המחקר, ציון המסוגלות הפוליטית המיוחסת למנהיגים גבוה יותר מהמסוגלות המיוחסת לאזרחים אך האמון הפוליטי שבני נוער מעניקים למנהיגים נמוך מאוד. ממוצע מעורבותם ואחריותם החברתית גבוה בניגוד לממוצע הנמוך של השתתפותם במחאה (לוח 3).

לוח 3: תפוצת משתני המחקר

SD	M	טווח משתני המחקר (1-5)
1.04	3.60	מסוגלות פוליטית אזרחים
1.11	3.88	מסוגלות פוליטית מנהיגים
0.79	2.24	אמון פוליטי
0.68	4.01	מעורבות חברתית
0.91	1.98	השתתפות במחאה

תחילה נבדקו ההבדלים בין משתנים סוציו דמוגרפים ביחס למשתני המחקר. בהתאם להשערה, בנות מראות מסוגלות פוליטית אזרחית ורמת מעורבות חברתית גבוהות יותר מבנים, אך בניגוד להשערה בנים מציגים רמת אמון פוליטי גבוהה יותר. כפי ששיערנו, אין הבדל מובהק במידת השתתפותם של בנים ובנות במחאת הקיץ (לוח 4).

לוח 4: הבדלים בין מגדרים בתחושת המסוגלות הפוליטית, במידת האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת ההשתתפות במחאה בקרב בני הנוער

t	בנים		בנות		משתני המחקר
	SD	M	SD	M	
-3.17*	1.05	3.39	1.01	3.74	מסוגלות פוליטית אזרחים
-1.23	1.18	3.79	1.06	3.93	מסוגלות פוליטית מנהיגים
2.57*	.85	2.37	.74	2.16	אמון פוליטי
-3.74**	.77	3.85	.59	4.13	מעורבות חברתית
-0.87	.92	1.94	.91	2.02	השתתפות במחאת קיץ

p<.01** p<.05*

בניגוד להשערת המחקר, לפיה בני נוער ממעמד סוציו אקונומי גבוה יציגו רמות מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית גבוהות יותר בהשוואה לבני נוער ממעמד סוציו אקונומי נמוך, נראה כי הבדל מובהק נמצא רק לגבי רמת האמון הפוליטי: ממוצע האמון הפוליטי גבוה יותר באופן מובהק בקרב המשתייכים למעמד סוציו אקונומי גבוה. כפי ששיערנו, לא נמצא הבדל בין מידת ההשתתפות במחאת הקיץ בקרב בני נוער ממעמד סוציו אקונומי שונה (לוח 5).

לוח 5: הבדלים בין בני נוער ממעמד סוציו אקונומי שונה בתחושת המסוגלות הפוליטית, במידת

האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת השתתפות במחאה

F	מעל הממוצע (c)		ממוצע (b)		מתחת לממוצע (a)		משתני המחקר
	SD	M	SD	M	SD	M	
							מסוגלות פוליטית אזרחים
.02	0.97	3.62	1.04	3.65	1.10	3.64	
							מסוגלות פוליטית מנהיגים
.38	1.08	3.94	1.11	3.86	1.23	3.80	
3.35* (ac)	.88	2.32	.76	2.26	.70	2.03	אמון פוליטי מעורבות חברתית השתתפות במחאת קיץ 2011
.60	.62	4.07	.72	3.98	.60	4.04	
1.85	.98	2.10	.79	1.87	.99	2.02	

p<.05*
LSD *

בהתאם להשערה, לא נמצא הבדל במסוגלות הפוליטית של בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות. ממוצע האמון הפוליטי של בני נוער בעלי השקפה ימנית היה גבוה יותר באופן מובהק הן מהמזדהים כ"מרכז" והן מבעלי השקפה שמאלנית כפי ששוער. בניגוד להשערה, קיים הבדל מובהק בין "ימניים" ו"שמאלניים" במידת השתתפות במחאה. זו גבוהה יותר בקרב בעלי השקפה שמאלנית (לוח 6).

לוח 6: הבדלים בין בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות בתחושת המסוגלות הפוליטית, במידת

האמון הפוליטי, ברמת המעורבות החברתית ובמידת השתתפות במחאה

F	השקפה שמאלנית (c)		מרכז (b)		השקפה ימנית (a)		משתני המחקר
	SD	M	SD	M	SD	M	
							מסוגלות פוליטית אזרחים
1.93	.81	3.91	1.10	3.53	1.04	3.59	

							מסוגלות	
	.96	1.07	4.10	1.17	3.81	1.08	3.88	פוליטית
								מנהיגים
6.06* (ab) (ac)	.66	2.03	.71	2.08	.83	2.36		אמון פוליטי
1.40	.54	4.17	.72	3.96	.68	4.02		מעורבות חברתית
4.50* (ac)	.94	2.35	.92	2.05	.89	1.90		השתתפות במחאת קיץ 2011

p<.05*
LSD *

באמצעות רגרסיה היררכית בדקנו עד כמה מגדר ומעמד סוציו אקונומי מסבירים את רמת המעורבות הפוליטית ואת מידת ההשתתפות במחאה. בניגוד להשערה, רק המגדר נמצא תורם להסבר מובהק (5%) לרמת המעורבות החברתית של בני הנוער. בהתאם להשערה, מגדר ומעמד סוציו אקונומי, לא הסבירו את ההשתתפות במחאת הקיץ (לוח 7).

לוח 7: מידת ההסבר של המשתנים הדמוגרפים את רמת המעורבות החברתית וההשתתפות במחאה

t	SE	β	B	R ²	
					(1) מעורבות חברתית
					מגדר
4.13***	.08	.24	.31	.05	
1.31	.05	.07	.06	.00	הכנסה משפחתית
					(2) השתתפות במחאה
					מגדר
.61	.11	.04	.07	.00	
.96	.07	.06	.06	.00	הכנסה משפחתית

p<0.001*** p<.001** p<.05*

בשלב הבא בדקנו את הקשרים בין המשתנים הרציפים. בניגוד להשערה כי יתקיימו קשרים בין כל משתני המחקר להשתתפות במחאה, נמצא אך ורק קשר בינוני מובהק בין מידת האמון הפוליטי וההשתתפות במחאה: ככל שרמת האמון הפוליטי נמוכה כך מידת ההשתתפות במחאה גבוהה יותר.

בנוגע לקשרים בין שאר המשתנים, קשר חזק ומובהק נמצא רק בין מסוגלות פוליטית אזרחית ומידת המעורבות החברתית של בני נוער; קשרים בינוניים עד חלשים נמצאו בין מסוגלות פוליטית של מנהיגים, ומידת המעורבות החברתית של בני הנוער ורמת האמון הפוליטי שלהם (לוח 8).

לוח 8: הקשר בין מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות חברתית ומידת ההשתתפות במחאה (N ≈ 370)

משתנים	1	2	3	4	5
1. מסוגלות פוליטית אזרחית	-	.27**	-.07	.50**	.22**
2. מסוגלות פוליטית מנהיגים		-	.14**	.29**	.08
3. אמון פוליטי			-	-.04	-.23**
4. מעורבות חברתית				-	.09
5. השתתפות במחאה					-

p<.01** p<.05*

השתמשנו ב Amos 8 (Arbuckle & Whothke, 1999) כדי לבחון האם המשתנים יסבירו באופן שונה את השתתפות בני הנוער, בעלי השקפות פוליטיות שונות, במחאת הקיץ. ביצענו ניתוח רב קבוצתי כדי להשוות את הסבר המשתנים בכל קבוצה (ימין, שמאל ומרכז). עבור כל משתנה מנבא חושב הערך הממוצע של סולם המדידה שלו והוא הוגדר כמשתנה מניפיסטי. עבור המשתנה התלוי (השתתפות במחאה), יצרנו משתנה לטנטי ע"י שימוש בפריטים 1-7 של שאלון השתתפות במחאה (סעיף 28). המודל הוערך באמצעות יחס חי בריבוע לדרגות החופש (χ^2/df), IFI (Bollen, 1989), CFI (Bentler, 1990) ו RMSEA (Browne & Cudeck, 1993). מודל טוב הוא בעל ערכים של χ^2/df יחס של 5 ומטה (Marsh & Hocevar, 1985); IFI ו CFI - טווח הערכים הללו הוא בין 0 ל-1 וככל שהם קרובים יותר ל-1 כך המודל טוב יותר; RMSEA - הערכים צריכים להיות קטנים או שווים ל 0.08 (Browne & Cudeck, 1993; Hoyle, 1995). האינדקסים של המודל הנוכחי הולמים ערכים אלה: $\chi^2(114) = 414.9$, $p < .01$; $\chi^2/df = 3.64$; CFI = .82; IFI = .83; RMSEA = .08.

כמשוער, בקבוצת הימין אחוז ההסבר של המשתנים המסבירים את ההשתתפות במחאה הינו נמוך ביותר (9%). כך גם בקבוצת המרכז (13%). בקבוצת השמאל לעומת זאת, אחוז הסבר המשתנים את ההשתתפות במחאה הרבה יותר גבוה (41%).

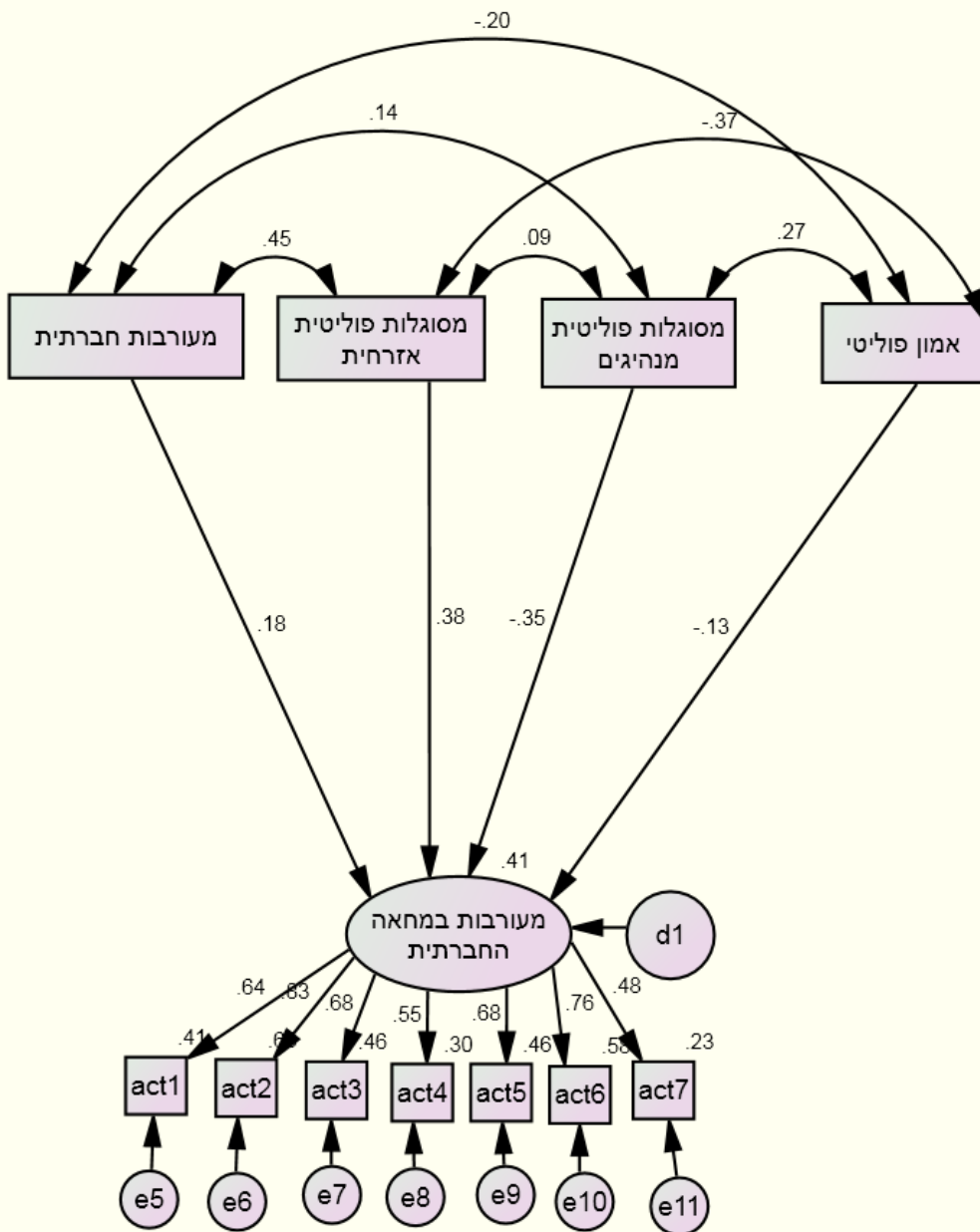
בכל הקבוצות, ככל שמסוגלות האזרחים גבוהה יותר, כך ההשתתפות במחאה גבוהה יותר: חוזק הקשר בין המשתתפים בקבוצת השמאל הוא גבוה יותר (0.38) מבקבוצת המרכז (0.28) ומבקבוצת הימין (0.18).

גם בקבוצת הימין וגם בקבוצת השמאל, ככל שמסוגלות המנהיגים גבוהה יותר, ההשתתפות במחאה נמוכה יותר. הקשר חזק יותר (-0.35) בשמאל מבימין (-0.15). בכל הקבוצות, ככל שהאמון במנהיגים נמוך יותר ההשתתפות במחאה גבוהה יותר. בקבוצת השמאל קשר זה הוא החלש ביותר (-0.13), בקבוצת הימין מעט יותר גבוה (-0.15) ובקבוצת המרכז הקשר החזק ביותר (-0.21).
בכל הנוגע למעורבות חברתית ככל שהיא גבוהה יותר בקבוצת הימין כך ההשתתפות במחאה נמוכה יותר (-0.18), בקבוצת המרכז אין קשר בין המשתתפים (-0.01) ובקבוצת השמאל, ככל שהמעורבות החברתית גבוהה יותר, ההשתתפות במחאה גבוהה יותר (0.18). (תרשימים 1,2,3).
בחנו האם ההבדלים שתוארו לעיל בחוזק הקשרים הם מובהקים סטטיסטית. להלן התוצאות:
מעורבות חברתית והשתתפות במחאה] $p=0$; $\Delta\chi^2(3)=123.6$; $\chi^2(117)=538.5$; מסוגלות פוליטית של אזרחים והשתתפות במחאה] $p=0$; $\Delta\chi^2(3)=121.2$; $\chi^2(117)=536.1$; מסוגלות פוליטית של מנהיגים והשתתפות במחאה] $p=0$; $\Delta\chi^2(3)=258.5$; $\chi^2(117)=673.4$; אמון פוליטי והשתתפות במחאה] $p=0$; $\Delta\chi^2(3)=208.8$; $\chi^2(117)=623.7$.

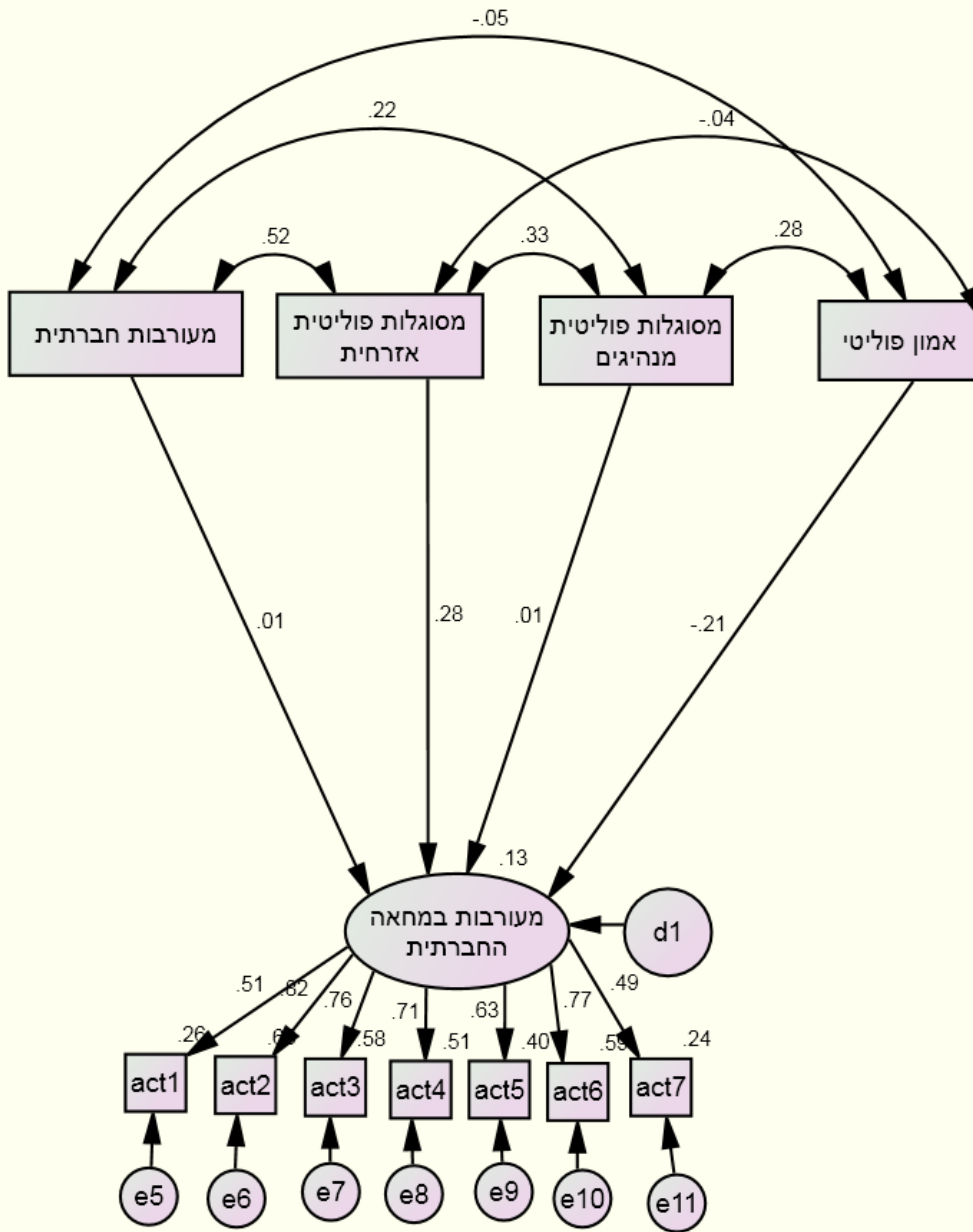
תרשימים 1.2.3 : הסבר משתני המחקר את ההשתתפות במחאה בקרב קבוצות בעלות השקפות

פוליטיות שונות (ימין, מרכז ושמאל)

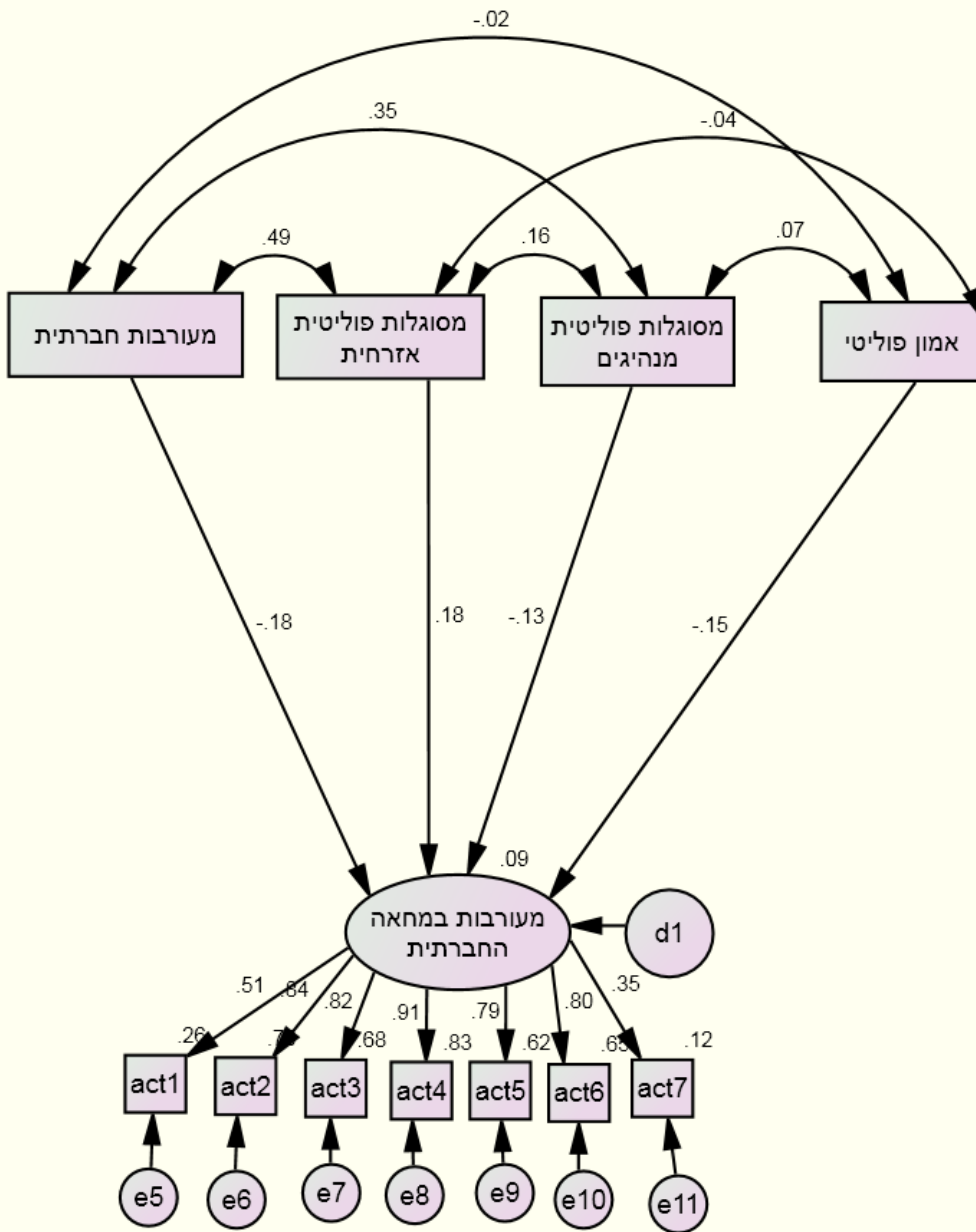
תרשים 1: הסבר משתני המחקר את ההשתתפות במחאה בקרב בני נוער בעלי השקפה "שמאלנית"

תרשים 2: הסבר משתני המחקר את ההשתתפות במחאה בקרב בני נוער המגדירים עצמם "מרכז"

תרשים 3: הסבר משתני המחקר את ההשתתפות במחאה בקרב בני נוער בעלי השקפה "ימנית"

מטרת המחקר הנוכחי היתה לבחון את היבטי ההשתתפות של בני נוער (בגילאי 16-18) במחאה החברתית של קיץ 2011. כאמור, הספרות החלה לדון בהשתתפותם של צעירים באקטים פוליטיים מחאתיים בשנות ה-60 (Hass & Torney, 1967; Merelman, 1972; Rubin, 1979; Verba & Almond, 1963) והחל משנות ה-90, בעקבות תחושות בדבר התעניינות פוליטית נמוכה בקרב הנוער (Putman, 2000), החלו מתמקדים בחקר דפוסי מעורבותם הפוליטית (Albanesi et al., 2007; Flanagan, 2003; Valentino & Sears, 1998). אמנם, עניינה של מחאת קיץ 2011 אינה בני הנוער אך השתתפותם בה, באופנים שונים, מאפשרת לבחון את מרכיבי ה"אני הפוליטי" של בני הנוער בישראל, בנקודת הזמן בו התרחשה: תחושת המסוגלות הפוליטית, מידת האמון הפוליטי ורמת המעורבות החברתית שלהם. מתוך כך, בדקנו את תפוצת המשתתפים הללו, מידת הקשרים ביניהם ועד כמה הם מסבירים את ההשתתפות במחאה עצמה. בנוסף, בעקבות התיימרותה של המחאה להיות א-פוליטית, כישלונה בכך והיות בני הנוער שותפים לשיח פוליטי זה, ביקשנו לבחון האם משתתפים אלו יסבירו באותו אופן השתתפות במחאה בקרב בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות (ימין, מרכז, שמאל).

השתתפות בני הנוער במחאת קיץ 2011

המדיה, הדיונים באמצעים המקוונים השונים ובתנועות הנוער והופעתם של בני הנוער במאהלים, יצרו רושם כי השתתפותם במחאה הייתה רבה ומשמעותית. המחקר הנוכחי מראה כי השתתפות בני הנוער במחאת הקיץ, באמצעות מעורבות בהפגנות, ביקורים במאהלים, דיונים במאהלים, ארגון פעולות מחאה, גיוס אנשים, הייתה נמוכה. בני הנוער לא היו שותפים שווי ערך למחאת קיץ 2011, הם רק הצטרפו אל אותן השכבות הצעירות-בוגרות במדינה בניסיון לתת ביטוי לצרכיהם כבני נוער (בעיקר בתחום החינוך). נראה כי בשל כך, חסרו מרכיבים רבים המחויבים לשם הנעת השתתפות משמעותית וארוכת טווח במחאה, הן ב"דרישות" והן ב"כלים" (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012): תחושות החוסר ואי השיויון הסובייקטיבית המצויים בליבה של כל מחאה נגעו יותר לשכבות הבוגרות, הנושאות בנטל הכלכלי, ופחות להם. נראה כי הכעס הנוצר בעקבות תפיסת מחסור זו, לא היה גבוה דיו, בקרב בני הנוער, על מנת שיוביל להשתתפות משמעותית. גם הזהות הקולקטיבית הפוליטית שלהם בגילאים אלה אינה מגובשת דיה ומושפעת יותר מהקונפליקטים המאפיינים את גיל ההתבגרות ופחות מאלה הנוגעות לתחום הכלכלי החברתי במדינה. השרות הצבאי שעליהם עוד לעבור, מרחיק אף יותר גיבושה של זהות פוליטית זו.

שייכותם לקולקטיב הגיל ולא לקולקטיב החברתי כולו, כנראה אינה מספיקה עדיין, בכדי לייצר רלוונטיות גבוהה להשתתפות במחאה על צדק חברתי, תחושת שליטה על אקט מעין זה או הזדהות עם הנורמות והערכים החברתיים עבורם נאבקים המוחים. בנוסף לכל אלה, העובדה כי לקבוצה זו לא היו יכולות ארגוניות, מנהיגותיות, רשתות גיוס וכו' לא סייעה למידת הנעתם. סיום חופשת הקיץ היה בחינת הארוע החיצוני (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012) שהביא לקיצה של אפיזודה חולפת זו.

על אף שמתבגרים בישראל מייחסים את היכולת הרבה ביותר להביא לשינוי במדיניות פוליטית, לפעולות מחאה כהפגנות או עצומות (הלר, 2005), בפועל ובניגוד להשערותנו, במחאת קיץ 2011 הם העדיפו להשתתף בדיונים ולהביע עמדות בפייסבוק מאשר להשתתף פיסית בהפגנות ובמאהלים. ממצאים אלו תואמים מחקרים בעולם, המדווחים על כך שמתבגרים מעדיפים השתתפות בדיונים פוליטיים וורבלים ומקוונים ובאפיזודות שאינן קשורות בהפגנות (Breakwell et al., 1989; Owen et al., 2011). נראה כי השתתפות כזו מקדמת יותר את תחושות מסוגלותם ואת בטחונם העצמי של בני הנוער (Richardson, 2003; Torney-Porta & Willkenfeld, 2009). כמו כן, ניסוח עמדותיהם באופן וורבלי או מקוון מסייע לגיבוש זהותם החברתית הרחבה באופן מאורגן ו"מוגן", ללא מאמץ פיסית ממש או מסוכן (Gazzeti & Gamboa, 2005). ככלות הכל, התפתחות התקשורת החברתית (Owen et al., 2011) ושליטתם של בני הנוער, "דור הפייסבוק", בתקשורת זו, מאפשרות להם לממש בצורה זו את זכותם להשתתף במרחב הפוליטי.

מידת השתתפותם הנמוכה והעדפתם של בני נוער בישראל הבעת עמדות באמצעים בלתי ישירים, יכולים להעיד, אם כן, על היותם טרודים בעיצוב זהותם כמתבגרים ובפתרון בעיות הקשורות בכך. הם מתנסים גם בעיצוב זהותם הפוליטית אך מעדיפים לעשות כן באמצעות מעורבות קהילתית מוכרת ומקובלת ועל ידי אמצעים בטוחים, הנהירים להם.

אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית

השתתפות פרטים במחאה נשענת על מרכיבי זהותם הפוליטית. במחקר זה, בחרנו לבחון את תפוצת המשתתפים: אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית, מעורבות ואחריות חברתית, המוכרים בספרות כמסבירים השתתפות במחאה חברתית (Ainley & Schulz, 2011), כדי לקבל תמונת מצב כללית על מרכיבי הזהות הפוליטית בקרב בני הנוער בישראל בקיץ 2011.

האמון הפוליטי של הנוער בישראל נמצא נמוך מאוד ומתאים הן לתמונה העולמית, על פיה בגילאים אלה מתפתחת סקפטיות פוליטית גבוהה כלפי המנהיגות הפוליטית והמוסדות הפוליטיים (Merelman,

(1972; Torney- Purta & Amadeo, 2003) והן לתמונה בישראל, לפיה בני הנוער במדינה נטולי אמון במנהיגות הפוליטית המקומית (הלר, 2005; שמולי, 2008). רמת האמון הפוליטי הנמוכה שנמצאה אמורה להדליק נורה אדומה בקרב הממסד שכן בני דור זה יישאו אותה בעוד מספר שנים אל חייהם כבוגרים. הדבר עלול להתבטא בחוסר רצון לשאת בתפקידים פוליטיים מנהיגותיים, בשיעורי הצבעה נמוכים, בזלזול וחוסר שיתוף פעולה, באי לקיחת אחריות ואף בעזיבה את הארץ. חשוב כבר עתה להקשיב לאי אמון זה, להבין את מניעיו ואת צרכי בני הנוער, ליצור דיאלוג בין הנוער ובין הממסד להפחתת חסמים ולהבניית אמון מחודשת.

המסוגלות הפוליטית לעומת זאת, נמצאה גבוהה יחסית, במיוחד זו המיוחסת למנהיגים. ניתן לשער כי ככלל המתבגרים, גם בישראל, בני נוער עדיין נסמכים על האוריינטציות הבסיסיות שנרכשו בסוציאליזציה, המייחסות מסוגלות גבוהה למנהיגות המדינה ולמוסדותיה (Weissberg, 1972). ייתכן גם, כי העובדה שכ 59% מהמשתתפים במדגם זיהו עצמם כימניים, מסבירה את המסוגלות הפוליטית הגבוהה שיוחסה למפלגת השלטון הימנית, אשר עמדה בראשות ההנהגה הפוליטית בעת העברת השאלונים. חשוב להשכיל ולנצל את תחושת המסוגלות הפוליטית, המיוחסת לאזרחים ולמנהיגים, היחסית גבוהה של בני הנוער בישראל על מנת לטפח ולהצמיח מנהיגות צעירה באמצעות תוכניות מובנות לחיזוק היכולות ותחושת הביטחון. רכישת ידע פוליטי, הנגשת המידע, שיתוף באירועים פוליטיים ועוד, מחזקים ומייצרים תחושת מסוגלות פוליטית יציבה (Pasek et al., 2007). חשוב שגופים ממסדיים שונים, להם עדיין מיוחסות מסוגלות פוליטית גבוהה בגילאים אלה, יעניקו את תמיכתם ויהיו מעורבים בפעילויות כאלה כדי לחזק את תחושת המסוגלות של בני הנוער ביכולתם להשפיע על הממסד וביכולת המנהיגים להיענות לציפיותיהם.

רמת האחריות והמעורבות החברתית נמצאה גבוהה ביותר. ממצא התואם את מגמת בני הנוער, החל משנות ה 90, לעסוק במעורבות חברתית שאיננה פוליטית בצורה ישירה, אלא בעלת אוריינטציה ציבורית וקהילתית, המתקיימת במרחב הקהילתי המוכר להם והמחזקת את תחושת ביטחונם ושייכותם החברתית (Jahromi, 2012; ; McFarland & Thomas, 2006; Owen, 2000; Syvertsen et al., 2011). הלר (2005) מצאה כי בישראל, כ 55% מבני הנוער (גילאים 15-18) פעילים במסגרת חברתית אחת לפחות כתנועת נוער, מועצת תלמידים או ארגון התנדבותי כלשהו. רק כ 5% פעילים בארגון נוער של מפלגה. יתכן וייצוג היתר לתנועות הנוער במחאה חברתית זו (כפי שבאה לידי ביטוי במדיה) משקפת את האופן בו בוחרים בני נוער בישראל להיות מעורבים חברתית ופוליטית.

רמת המעורבות החברתית המדווחת על ידי בני הנוער היא גבוהה ומעודדת. על אף שמאסו בפוליטיקה הרשמית הם מצאו דרך לתרום לחברה בה הם גדלים ולהסתייע באמצעותה בעיצוב זהותם החברתית, תחושת שייכותם ובטחונם העצמי. יש לנצל ולחזק את הכישורים והיכולות המתפתחים מעשייה חברתית כזו על מנת ליישמה גם במגרש הפוליטי הרשמי כדי לייצר דרג מדיני, פעילי ציבור ומנהיגים פוליטיים בעלי ראייה ציבורית וקהילתית.

ניתן אם כן לאפיין את הפרופיל הפוליטי של מתבגרים בישראל כחסרי אמון במנהיגות הפוליטית ומוסדותיה מחד, אך ככאלה המייחסים מסוגלות פוליטית גבוהה למנהיגים ולאזרחים מאידך. רמת אחריותם ומעורבותם החברתית גבוהה ומעודדת.

מגדר, מעמד סוציו אקונומי והשקפה פוליטית ביחס למידת האמון הפוליטי, המסוגלות הפוליטית,

המעורבות החברתית וההשתתפות במחאת קיץ 2011

חקר הזהויות הפוליטיות עסק רבות בהבדלי המגדר והמעמד הסוציו אקונומי ביחס לאמון פוליטי, מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית ובהסברם אותם (Hu, 2011; Haste, 2010; Ichilov, 1988; Jahromi, 2012; Levy, 2011; Torney- Porta & Willkenfeld, 2009; Schoon & Chang, 2011; Vacchione & Caprara, 2009; Verba et al., 1995), פחות מכך בהבדלים הנובעים מהשקפות פוליטיות שונות.

במחקר זה בחרנו להתמקד במשתנים סוציו דמוגרפים אלה: בשניים הראשונים, מתוך רצון לבחון האם המגמה בישראל תואמת את המגמה העולמית או בעלת יחודיות משלה, ובשלישי מתוך רצון להרחיב את הידע בתחום זה, במיוחד לאור ההזדמנות שסיפקה קיומה של מחאה שעניינה תחום חברתי כלכלי ולא תחום מדיני בטחוני, לגביו ההבדלים בהשקפות הפוליטיות בישראל ברורים יותר.

מגדר

בהתאם להשערותנו, הבדלים מגדריים נמצאו רק ביחס לאמון פוליטי, מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית אך לא ביחס להשתתפות במחאה עצמה. נראה כי שני המינים כאחד נכונים להשתתף במחאה חברתית ומכירים בחשיבותה, כמו גם בזכותם להביע בדרך זו את דעת הנוער, כשותפים שווים בחברה (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009; Ainley & Schulz, 2011).

צמצום הפערים בין בנים ובנות בתחושת המסוגלות הפוליטית (McCluskey, et al., 2004; Torney et al., 2003) ותחושת המסוגלות הפוליטית הגבוהה יותר בקרב בנות בישראל (Ichilov, 1988) נמצאו גם במדגם זה. מעורבותן החברתית והציבורית הגבוהה יותר, תואמת אף היא למגמה העולמית, לפיה

פרושן את המעורבות הפוליטית במונחים של התאחדות חברי הקהילה לשם פתרון בעיות (Richardson, 2003), מתבטאת במעורבות חברתית גבוהה יותר מבנים (Jahromi, 2010; Haste, 2012). גם בישראל, נמצא כבר בעבר כי מידת מעורבותן החברתית של בנות גבוה יותר (Ichilov, 1988). בניגוד למשוער, בנים הציגו רמות גבוהות יותר של אמון פוליטי. ייתכן והדבר נובע ממשתנים אישיותיים שטרם נחקרו ביחס למידת האמון הפוליטי, הקשורים לרמת האמון הכללי של האדם (Leigh, 2006). אפשר ותפיסתם הפרדיגמתית של בנים את העשייה הפוליטית ותרגומה למונחים של כוח ושליטה (Richardson, 2003), מובילה לתפיסה צרה ושמרנית של בעלי תפקידים ממשלתיים, המאמינה ביציבות ובשמירה על החוק והסדר ומכאן נטייתם לאמון רב יותר במוסדות הפוליטיים ההררכיים (Newton & Norris, 2000).

מעמד סוציו אקונומי

בניגוד להשערותנו ולמחקר בנושא (Cohen et al., 2001; Schoon & Chang, 2011; Torney-Porta & Willkenfeld, 2009; Verba et al., 1995; Zaff et al., 2009), לפיו בני נוער ממעמד סוציו אקונומי נמוך מציגים רמות נמוכות יותר של מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות פוליטית, לא מצאנו הבדלים מעין אלה למעט בנוגע לרמת האמון הפוליטי: בני נוער ממעמד סוציו אקונומי נמוך, חווים חווית "חוסר" מהמוסדות הפוליטית השונים, המובילה לאמון נמוך בהם (Schoon & Chang, 2011). חוסר הבדלים אלה נמצאו גם בסקר שנערך בישראל בקרב בני נוער, שם הועלתה סברה כי ייתכן ויחודיות הפוליטיקה הישראלית העוסקת בעיקר בשאלות מדיניות-ביטחוניות, היא העומדת בבסיס הנעתם של בני הנוער ולפי כך רלוונטית ומעסיקה בני נוער באשר הם, ללא קשר למעמדם הסוציו אקונומי (הלר, 2005). סיבה אפשרית נוספת היא העיתוי בו הועבר השאלון: התרחשות המחאה העצימה את תחושות המסוגלות והמעורבות של הקולקטיב (Lee, 2010) אליו השתייכו בקיץ 2011, ללא קשר למעמדם הסוציו אקונומי האינדיבידואלי. אכן לא נמצאו הבדלים בין קבוצות ממעמד סוציו אקונומי שונה ביחס למידת השתתפותם במחאה.

מבין שני משתנים סוציו דמוגרפים אלה, נמצא כי רק המגדר מסביר בצורה מובהקת את מידת המעורבות החברתית. המעורבות הפוליטית והחברתית של בנים ובנות מתבטאת באופנים שונים: בנות תופסות מעורבות זו באמצעות שרות קהילתי וחברתי ואילו בנים מעדיפים השתתפות בפעילויות פוליטיות רשמיות (Flanagan, 2004; Jahromi, 2012; Ludden, 2011; Metzger & Smetana, 2009). חוסר הסבר המעמד הסוציו אקונומי את מידת המעורבות החברתית של בני הנוער בישראל,

אמנם סותר את מרבית המחקרים המצביעים על משתנה זה כמרכיב חשוב בהסבר מעורבות חברתית ופוליטית (Lopes et al., 2009; Verba et al., 1995), אלא שמחקרים אחדים מסייגים את ההשפעה הישירה של מעמד סוציו אקונומי בקביעת מידת המעורבות החברתית; הוא אמנם תורם להתפתחות התכונות בעטיין מתעצבת המסוגלות הפוליטית, אך המסוגלות הפוליטית עצמה היא זו המובילה למעורבות פוליטית בפועל (Cohen et al., 2001), כך נמצא גם בישראל (Ichilov, 2007).

בהתאם למשוער, גם המגדר וגם המעמד הסוציו אקונומי לא תרמו להסבר ההשתתפות במחאה עצמה. מתבגרים ומתבגרות, ממעמד סוציו אקונומי זה או אחר הונעו, ככל הנראה, מהצורך בהשתייכות לקולקטיב הגילאי, המסייע לקידום זהותם האוטונומית המתגבשת (Ainley & Schultz, 2011; Kaplan & Liv, 2000; Zurcher & Show, 1981). בנוסף, כאזרחים בעלי השפעה, בני נוער באשר הם וללא קשר למינם או למעמדם הסוציו אקונומי, חשים שזכותם הטבעית היא להשמיע את קולם (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009) ומתוקף כך בלבד, הם דורשים תשובות אבסולוטיות ולעיתים רדיקליות על מנת לקבל תשובות מהותיות המסייעות בקיבוע זהותם (Erikson, 1963). העובדה שכמעט ולא נמצאו הבדלים מגדריים או מעמדיים במסוגלות הפוליטית והמעורבות החברתית ושהם לא תרמו להסבר המעורבות החברתית וההשתתפות במחאה צריכה להמשיך ולהיחקר בישראל, שכן, ככל שתתגלה כנכונה ניתן יהיה לנצל לצמצום פערים חברתיים ולקידום אוכלוסיות מוחלשות. ככל שהדבר ייעשה בגיל צעיר יותר, ייתכן ונקבל בעתיד חברה שיוויונית יותר, בעלת יכולת הכרה הדדית.

השקפה פוליטית

בהתאם להשערותנו ולמחקר (Jost, 2006; Vecchione & Caprara, 2009), לא נמצא הבדל בין בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות ביחס למסוגלות הפוליטית שלהם. בניגוד להשערותנו, לא נמצא גם הבדל במידת מעורבותם החברתית של מחזיקי השקפות פוליטיות שונות. נראה כי אין זה משנה מהי האידיאולוגיה הפוליטית בה מחזיק מאן דהוא, תפקידה לארגן עבורו את ערכיו ופעולותיו ולהובילו להתנהגות ולמעורבות פוליטית כלשהי המתאימה להשקפותיו (Jost, 2006). בסקר שנערך בישראל ב 2005 נמצא כי בני נוער מכל תנועות הנוער (המזוהים עם השמאל או הימין, דתיים וחילוניים) היו מעורבים יותר בפעילות פוליטית (הלר, 2005). במהלך ההיסטוריה של מדינת ישראל, בני נוער מכל הקשת הפוליטית (השייכים לתנועות השמאל הציוניות או לתנועות הימין הציוניות) ביקשו ליטול חלק בעשייה הציונית מתוך רצון להיות מעורבים חברתית ופוליטית (פייגה, 2008).

רמת האמון הפוליטי של בני נוער המזהים עצמם עם הימין היתה גבוהה מאלה שזיהו עצמם כ"מרכזי" או כ"שמאלי". את ההסבר לכך ניתן לייחס למפלגה הימנית השלטת בעת העברת השאלון (Fischer, 2011) ולהשקפתם החשדנית של בעלי ההשקפה השמאלנית, המובילה לתפיסתה כמושחתת (Newton & Norris, 2000).

בניגוד להשערותנו, נמצא הבדל מובהק בהשתתפותם של מחזיקי דעות ימניות ושמאלניות במחאת הקיץ. ייתכן ועדיין, בני נוער, המחזיקים בדעות ליברליות ושמאלניות, התופסים עצמם כנאבקים נגד אי צדק חברתי ובעד שיוויון (Breakwell et al., 1989), הרגישו שייכים יותר למחאה חברתית, בהתאם למגמה השמאלנית הדומיננטית בשיח החברתי בישראל, שתחילתה בשנות ה-50 (שירן, 2002). אמנם, מארגני מחאת הקיץ ניסו להעניק לה צביון א-פוליטי אך חלק מהציבור לא תפס אותה ככזו. ניתן לשער כי משיכתם של בני נוער מהשמאל להשתתף בה מעידה כי גם הם נטו לראות את המחאה כאוטוריטה של תנועות השמאל.

נראה כי בהקשר של השתתפות באקט מחאתי, המבטא באופן מעשי זהות פוליטית, עדיין, בישראל, גם בקרב בני נוער המעצבים את זהותם, להשקפה הפוליטית יש את המשקל הרב ביותר בקביעת מידת השתתפותם בפעילות מעין זו. מחאת קיץ 2011, שנתפסה בכל זאת כ"שמאלנית" משכה אליה יותר בני נוער שהגדירו עצמם כ"שמאלנים".

מידת הקשרים בין אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית, מעורבות חברתית והשתתפות במחאה

עיקר המחקר בישראל העוסק בבני נוער ובהתעניינותם הפוליטית בוחן את תהליך גיבוש הסוציאליזציה הפוליטית וסוכניו (אדלר, 1972; איכילוב, 1984; איכילוב וליבנה, 2005; אלון, 1986; Nachmias, 1977). לעומת זאת, אנו ביקשנו לבחון את מידת הקשרים בין רכיבי הסוציאליזציה הפוליטית: מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי, מעורבות פוליטית והשתתפות במחאה. בניגוד להשערותנו, לא בין כל משתני המחקר נמצאו קשרים.

קשר בולט נמצא רק בין מסוגלות פוליטית ואזרחית ומעורבות חברתית; ככל שהמסוגלות האזרחית הייתה גבוהה יותר, כך גדלה מעורבותם החברתית של בני הנוער ולהפך. על פי הידוע, תחושת מסוגלות פוליטית מזרזת מעורבות קהילתית ופוליטית (Schur et al., 2003) ולהפך, מעורבות חברתית מקדמת מסוגלות לחולל שינוי (Albanesi et al., 2007). בני הנוער במדגם הנוכחי העידו על עצמם כבעלי מסוגלות פוליטית גבוהה המעידה כנראה על מעורבותם החברתית הרבה ועל טיב קשר זה.

הקשר שמצאנו, לפיו, ככל שרמת המסוגלות הפוליטית המיוחסת למנהיגים גבוהה יותר, כך גם המעורבות הפוליטית של בני הנוער, תואם את הגישות לפיהן מעורבות חברתית ופוליטית נתפסת כבעלת השפעה על יכולות הפעילות הממשלתית, הן באופן ישיר על העשייה בתחום המדיניות הציבורית והן באופן עקיף על בחירותיהם של קובעי מדיניות זו (Ginsberg, 1982; Hu, 2011). על אף שבני הנוער (גם בישראל) תומכים פחות במוסדות הפוליטיים ונמנעים מעשייה פוליטית מובהקת (Owen, 2000; Syvertsen et al., 2011), מעורבותם הקהילתית והציבורית יכולה להעיד על אמונתם כי עשייה זו תדרבן את יכולות הדרג המדיני לפעול בהתאם לציפיותיהם.

בניגוד להשערת המחקר, לא נמצא קשר בין אמון פוליטי ומעורבות חברתית. לרוב, יצירת יחסים עם אחרים במסגרת מעורבות חברתית והיכולת להשפיע על האחר, תורמת לאמון החברתי ובכך גם לאמון הפוליטי (Anderson, 2010; Newton, 2001) ולהפך: מתבגרים בעלי אמון בינאישי ואמון פוליטי גבוהים יותר ייטו להיות מעורבים חברתית (Newton, 2001). עם זאת, אמון פוליטי יכול אמנם להיות תוצר של אמון בין אישי וייתכן שהם קשורים זה בזה אך הם מכילים אפיינים שונים (Anderson, 2010). מחקרים שבדקו אמון חברתי ואמון פוליטי גילו קשר חלש בין השניים ולא ניתן היה לחזות מקיומו של האחד על קיומו של האחר בגלל מערכת המשתנים השונה של השניים (Newton, 2001). מחקר עתידי שיבדוק את הקשר בין אמון בינאישי, אמון פוליטי ומעורבות חברתית של בני הנוער בישראל יוכל לסייע בבחינת הסבר אפשרי זה.

ממצא מפתיע, הוא אי מציאת קשר בין מעורבות חברתית והשתתפות במחאה. מזה מספר שנים, האמון הפוליטי הנמוך של הנוער בישראל כלפי המוסדות הממשלתיים (הלר, 2005; שמולי, 2008), הוביל אולי להעדפתם מעורבות קהילתית וציבורית נטולת הקשר פוליטי ישיר (Owen, 2000; Syvertsen et al., 2011). ייתכן והשתתפות במחאה, על אף היותה מחאה חברתית, נתפסת בעיניהם כאקט פוליטי ממנו הם מבקשים להימנע. בנוסף, בישראל בני הנוער מחוייבים בשרות צבאי, סוג של "בועה" שאין עניינה דילמות של צדק חברתי וכלכלי. כך הם זוכים להארכת התקופה בה מורגשות פחות תחושות קיפוח ומתח ממעמדם הצף בין התבגרות לבגרות (אדלר, 1972; Spears et al., 2008). הם לא נדרשים להכריע בנושאים הקשורים בפרנסה ובהשרדות כלכלית או להלחם על כך ולכן עסוקים במעורבות חברתית כתנועות נוער או שירות קהילתי, התואמת יותר את גילם וצורכיהם.

מחאה עלולה להתפרש כהתנהגות הסוטה מהנורמות (Kaplan & Liv, 2000). בגיל ההתבגרות בני נוער מתחילים אמנם לבחון את גבולות הסדר החברתי (Fine, 2004), אך ייתכן כי הם עדיין מתקשים ליטול חלק ממשי בפעילות הנתפסת כפוגעת בו.

בניגוד לממצאים קודמים, לא נמצא קשר בין מסוגלות פוליטית והשתתפות במחאה. ייתכן והשתתפותם נבעה מתגובה מלאה להט לתחושת אי צדק (Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2008; Spears et al., 2009), היסחפות אמוציונאלית אחר ההמון או אפילו ניצול החופשה. נראה כי ההשתתפות לא נבעה מאמונה אמיתית במסוגלותם לשנות, לא מהגדרה ברורה של אסטרטגיות פעולה או התאמה בין "דרישות" וכלים (Van Stekelenburg & Klandermans, 2012), אשר יכלו להביא למעורבות משמעותית רבה יותר, שלא הייתה דועכת עם חזרתם לספסל הלימודים. מתבגרים בישראל אינם מאמינים כנראה כי קבוצת גילם מסוגלת להשפיע על תוצאות הזירה הפוליטית ואינם תופסים את הסיכויים להצלחה כגבוהים (הלר, 2005; Adalbjarnardottir & Markusdottir, 2009; Spears et al., 2008). ייתכן והם מכירים בערכה של מחאה חברתית, אך אין הם רואים בה ככזו המסוגלת להביא לשינוי פוליטי (Richardson, 2003).

לבסוף נמצא כי ככל שרמת האמון הפוליטי של בני הנוער היה נמוך יותר, כך ההשתתפות במחאה הייתה גבוהה יותר. ציון נמוך של אמון פוליטי משמעו כי הצעירים מצפים מהמוסדות הפוליטיים לשלם מחיר על אי עמידתם בתנאי הדמוקרטיה ובמחויבותם של הפוליטיקאים להתנהגות מתאימה (Newton, 2001). רמת האמון הפוליטי של בני נוער בישראל ידוע כנמוך (הלר, 2005) והשתתפותם במחאה באה לדרוש תג מחיר זה.

חשוב לעמוד על מהותם של הקשרים וחוסר הקשרים שנמצאו במחקר. יש לחזק קשר כמסוגלות פוליטית ומעורבות פוליטית ולפעול להגברת האחת על מנת שתשפיע על האחרת. יש להבין מדוע לא נמצא קשר בין מעורבות חברתית והשתתפות במחאה, מדוע בני נוער מעדיפים להדיר רגליהם ממעורבות פוליטית ישירה. הבנה זו תעזור לפיתוח תוכניות לחיזוק קשר זה החשוב לעתידה של המדינה. ראוי לציין כי בני נוער לא חייבים להשתתף בהפגנות עצמן. ישנן דרכים רבות אחרות שמבטאות מחאה חברתית, המתאימות יותר לגילם ובהן הם יכולים לקחת חלק. מחקר זה עמד על כך ומצא כי בני נוער שהשתתפו במחאה העדיפו לעשות כן באמצעות דיונים ובאמצעים המקוונים השונים. חשוב לנצל מידע זה.

אמון פוליטי, מסוגלות פוליטית, מעורבות חברתית ומידת הסברם את השתתפותם במחאה של

קבוצות בעלות השקפות פוליטיות שונות

מארגני המחאה ניסו להעניק צביון א-פוליטי למאבק זה, בהצהירם כי מעורבות הפרט באקטים חברתיים היא היא המעשה הפוליטי ואין היא קשורה להשקפתו הפוליטית (אהרון, 2012). בפועל, לא היה קשה להבחין בצביון ובריח הפוליטי שריחפו מעל המאהלים. מתוך כך, השאלה המרכזית של המחקר נגעה לאופן ההסבר של המשתתפים את השתתפותם במחאה של בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות (ימין, מרכז, שמאל). רצינו לבדוק האם מסוגלות פוליטית אזרחית ומנהיגותית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית מסבירים באופן דומה בקבוצות בעלות השקפות פוליטיות שונות את השתתפותם במחאה.

מצאנו כי כאשר ההשקפות הפוליטיות נלקחות בחשבון, אחוז ההסבר של משתני המחקר (מסוגלות פוליטית, אמון פוליטי ומעורבות חברתית) את ההשתתפות במחאה גבוה באופן משמעותי בקרב בני נוער שמאלניים. ממצא זה מחזק את הסברה כי מחאת קיץ 2011 נתפסה בכל זאת כנחלתם של בעלי ההשקפה השמאלנית ובכללם של בני נוער אשר הזדהו עם השקפה זו. כמי שנמצא בתקופה בה מתעצב ה"אני" הפוליטי שלהם, למסוגלות הפוליטית, האמון הפוליטי והמעורבות החברתית שלהם יהיה ביטוי חזק יותר באקט פוליטי, המזוהה בעיניהם עם השקפת עולמם הפוליטית.

בהתאם להשערה ולמחקרים, בני נוער בעלי השקפה שמאלנית, מסוגלות פוליטית גבוהה המיוחסת לאזרחים ומסוגלות פוליטית נמוכה המיוחסת למנהיגים, השתתפו יותר במחאה החברתית. לא כך בקרב בני נוער בעלי השקפה ימנית. גם אם היו בעלי מסוגלות פוליטית אזרחית גבוהה וייחסו מסוגלות פוליטית נמוכה לדרג הפוליטי, הדבר לא הניעם להשתתפות במחאה שנדמה ועדיין נוכסה לתנועות חברתיות שמאלניות. ייתכן והגורם המשפיע על "ימניותם" נותר השיח הבטחוני (הלר, 2005), שאילו התרחש היה מעוררם להשתתפות רבה יותר ולהסבר גבוה של השתתפותם באמצעות מסוגלותם הפוליטית. מעניין שאפילו בקרב בני נוער שהגדירו עצמם כ"מרכז", קשר זה היה גבוה יותר מבקרב אלה שזיהו עצמם כבעלי השקפה ימנית. ייתכן ודווקא הם האמינו כי מחאה זו מתעלה על הראייה הפוליטית הצרה בישראל, המגדירה ימין ושמאל בתחום הטריטוריאלי-בטחוני, וכי ביכולתם של כל בני הקשת הפוליטית להתאחד בדרישה לצדק חברתי באשר הוא.

ככל שרמת האמון הפוליטי בקרב שלוש הקבוצות היה נמוך יותר כך השתתפותם במחאה הייתה רבה יותר. עדיין, אי אמון זה לא הסביר כמעט את השתתפותם של קבוצת הימין וקבוצת השמאל במחאה. בעלי השקפה שמאלנית ממילא אינם מאמינים במנהיגים ממפלגת הימין כך שהם כנראה לא ממתנינים לאקט מחאה על מנת להביע את חוסר אמונם. הם יעשו כן כשירגישו כי ביכולתם לחולל שינוי.

ייתכן ובקרב קבוצת הימין, אי האמון הפוליטי מתייחס יותר להיבטים מדיניים- בטחוניים ופחות להיבטים חברתיים- כלכליים ועל כן אין הם רואים בכשל החברתי כלכלי, דבר שבעטיו עליהם להביע את אי אמונם. דוקא בקרב אלה שהגדירו עצמם כ"מרכז", אי אמונם הפוליטי הסביר יותר את השתתפותם במחאה. ייתכן ובני נוער בישראל מגדירים עצמם "מרכז" מתוך חוסר הזדהות עם מדיניות בטחונית זו או אחרת, אך כשהדבר נוגע לשאלות של צדק חברתי הם מנצלים את ההזדמנות להצהיר על חוסר שביעות רצונם ללא קשר למפלגה השלטת (Fischer, 2011).

בהפרדה לקבוצות מצאנו כי בקבוצת הימין ככל שהמעורבות החברתית גדלה ההשתתפות במחאה נמוכה. ייתכן ומעורבותם החברתית קשורה יותר בעשייה פוליטית ישירה או שהם שייכים לתנועות חברתיות המזוהות פוליטית והדבר מצמצם את מידת השתתפותם במחאה נגד שלטון ימני. ייתכן והם כן עוסקים בעשייה חברתית שאיננה פוליטית אך בכל זאת לא מזהים את המחאה כקשורה לאידיאולוגיות בגינן הם יהיו מוכנים לנקוט אקט מחאתי נגד השלטון. לעומת זאת, בקרב בני נוער בעלי השקפה שמאלנית, ככל שהמעורבות החברתית גבוהה יותר כך ההשתתפות במחאה גבוהה אף היא. ממצא התואם את המחקרים בעולם (Breakwell et al., 1989; Ainley & Schulz, 2011) ואת ההנחה כי המחאה עדיין זוהתה עם אותו שיח חברתי בישראל המאופיין כשיח "אשכנזי ליברלי, שמאלני" (שירן, 2002; עמ' 4). אי מציאת קשר בין שני משתנים אלה בקרב בני נוער המגדירים עצמם "מרכז", מעיד אולי על הימנעותם מעשייה המזוהה עם צד פוליטי כלשהו ועל דבקותם בעשייה חברתית גרידא.

לא מן הנמנע הוא כי הקונפליקט רב השנים בין ההשקפות הפוליטיות השונות והדיכוטומיות שהוא מייצר, מצמיח שורשיו כבר בתקופת ההתבגרות. מחקר זה סיפק עדות נוספת לכך. הנחתנו כי בני הנוער בעלי השקפה שמאלנית מעורבים בעשייה חברתית כלכלית ובשל כך השתתפו יותר במחאת הקיץ, אל מול בני הנוער בעלי השקפה ימנית שייתכן ומעורבותם החברתית היא בטחונית מדינית ועל כן מיעטו להשתתף במחאה, זקוקה אולי לבדיקות נוספות, אך חשוב ללמוד מכוחה של ההשקפה הפוליטית על הנצחת האופי הקונפליקטואלי של השיח הפוליטי בישראל. מובן שהשקפות פוליטיות שונות מהוות בסיס לבריאותן של דמוקרטיאות, אולם העובדה שבעטיין נוצרים כבר בגילאים מוקדמים תחומי עשייה המנוכסים לצד פוליטי מסויים עלולה להדיר את רגליהם של בעלי השקפה מסויימת משיח שחשוב כי ייקחו בו חלק.

מטרתם של מארגני מחאת הקיץ לייצר אמירה א- פוליטית (במובן הצר שבישראל מפרשים פוליטיקה) כשלה בקרב קהל היעד שלה, אך עצוב לראות שכשלו זה תחילתו כבר בגילאי ההתבגרות. מן הראוי שמתבגרים יתנסו בכלל העשייה הפוליטית והחברתית הקיימת על מנת להיות מסוגלים אחר כך לבצע

בחירה מתוך שיקול דעת ולא מתוך הרגל או חיקוי. ראוי להתייחס לממצאים ממחקר זה, לבדוקם וליישם תוכניות לימוד, דיאלוגים ושיתופי פעולה לשם שבירת הקבעון של השיח הפוליטי בישראל.

מגבלות המחקר

בהערכת מחקר זה, יש לשים לב למספר מגבלות. ראשית, בשימוש ב"פרוייקט המדגם", השאלונים אמנם נשלחו למאגר נבדקים הרשום במערכת, העונה על הקריטריונים שביקשנו אך עדיין לא ניתן לוודא באופן מושלם את זהות העונים. שנית, לא כל קהל היעד שבדקנו מונגש להעברת שאלונים בדרך זו. בנוסף, בדרך זו חוסר נגישות מיידית של החוקר עלולה לגרום לעונה לוותר על רצונו בהבהרות ולענות תשובה לא מדוייקת. יש לזכור כי איסוף הנתונים כולו נעשה באמצעות שאלוני דיווח עצמי, כך שהדיווחים על ההשקפה הפוליטית, המסוגלות הפוליטית, האמון הפוליטי, המעורבות החברתית וההשתתפות במחאה אינה ניתנת להערכה אוביקטיבית.

סיכום

מחקר זה איפשר הצצה למרכיבי הזהות והפעילות הפוליטית של בני הנוער בישראל על רקע מחאת קיץ 2011. למרות היותנו מודעים לכך שבני הנוער לא היו מאושיות המחאה, הופתענו מרמת השתתפותם הנמוכה בה. נראה כי על אף הבלטת נוכחותם, הם עדיין נותרו שחקני משנה, הטרודים יותר בגיבוש זהותם ומעמדם החברתי במגרשם הביתי והמוכר, ופחות מעוניינים לשחק במגרשם של שחקנים מקצועיים וותיקים, המגובשים כבר בעמדותיהם. נראה כי, עניינה של מחאת הקיץ בנושאים של נטל כלכלי ואי שיויון חברתי, לא נגעה לשכבת גיל זו, שעדיין לא נדרשה לשאת בהם ועל אף ההזדהות שהציגה, חסרה מרכיבים רבים שנדרשו להשתתפות משמעותית וארוכת טווח. לא מן הנמנע, שאם היו נמצאים כל אותם מרכיבים וחסך כלשהו היה בווער בליבם, כוחם הלא מבוטל כקולקטיב היה מתבטא בפעילות רדיקלית משמעותית.

גילינו כי על אף שהנוער בישראל ממשיך להציג רמת אמון פוליטי נמוכה במוסדות ובדרג הפוליטי, מידת המסוגלות הפוליטית שלהם והמעורבות החברתית שלהם יחסית גבוהות. בנות בישראל מציגות רמות גבוהות יותר של מסוגלות פוליטית ומעורבות חברתית מבנים. מגמה זו מחזקת ממצאים קודמים שנמצאו בישראל (Ichilov, 1988). באופן תמוה, לא נמצאו הבדלים בין בני נוער ממעמד סוציו אקונומי גבוה וממעמד סוציו אקונומי נמוך ברמת המסוגלות הפוליטית והמעורבות החברתית. ייתכן ובקיץ 2011, ההזדמנות להשתייך לקולקטיב בעל אמירה ורצון להשפיע מתוקף היותו חלק מהחברה, השפיעה יותר מכל על תחושת מסוגלותם הפוליטית ומעורבותם, וביטלה את ההבדלים הנובעים מזהותם המעמדית. מעבר לכך, משתנים אלה כלל לא הסבירו את השתתפות בני הנוער בביטוי אקטיביסטי של

מעורבות חברתית- במחאה עצמה. נראה כי לאותם אלה שהשתתפו במחאה, היה חשוב להשמיע את קולם ללא קשר למינם ולמעמדם.

הופתענו לגלות כי לא נמצא קשר בין רמת המסוגלות הפוליטית של בני נוער בישראל ובין ההשתתפות במחאה החברתית ויותר מכך, בין מידת המעורבות פוליטית וההשתתפות במחאה עצמה. ייתכן ובישראל, בני נוער בגילאי 16-18 עדיין אינם חשים שהם נכנסים בשערי "הנושאים בנטל הכלכלי" בגלל שירות החובה הצבאי. מסיבה זו הם מכוונים את מסוגלותם החברתית והפוליטית המתגבשת, למעורבות קהילתית ציבורית חסרת צביון פוליטי ישיר ועדיין אינם נוקטים צעדים רדיקלים כהשתתפות במחאה על סוגיות שפחות מעניינם. נוסף לכך, ייתכן ובתקופה הכאוטית בה הם מצויים ממילא, קל להם יותר להיות מעורבים בפעילויות חברתיות מסודרות ומוכרות (תנועות נוער, ארגונים קהילתיים, דיונים וכו') מאשר בהשתתפות אקטיביסטית שאיננה עקבית ואולי אף חסרת גבולות ברורים.

נראה כי בישראל קיים מרכיב חשוב הנכלל במערכת השיקולים של השתתפות נוער במחאה חברתית: השקפה פוליטית. כשבחנו קבוצות בעלות השקפות פוליטיות שונות (שמאל, ימין, מרכז), מצאנו קשר חיובי בין מידת המעורבות החברתית של בני נוער המזוהים עם השמאל ומידת השתתפותם במחאה. קשר זה היה שלילי בקרב בני נוער המזוהים עם הימין. מכאן ניתן אולי לשער כי השיח הכלכלי חברתי בישראל עדיין מנוכס לשמאל (ולבני נוער בעלי השקפה שמאלנית) ועל כן הם הזדהו יותר עם מטרותיה של מחאה חברתית כלכלית, בעוד שהשיח המדיני בטחוני מזוהה יותר עם הימין (ובני נוער המחזיקים בהשקפה זו), הרואה במחאה על צדק חברתי, כמזוהה יותר עם הפלג השמאלני. עדיין, גם בכלל המדגם וגם בקרב הקבוצות בעלי השקפות הפוליטיות השונות הקשר בין מעורבות חברתית ובין השתתפות במחאה חלש. ייתכן שהמעורבות החברתית של בני נוער מהימין עניינה בעשייה פוליטית הקשורה יותר בבעיות מדיניות ובטחוניות ועל כן הם פחות מרגישים קשורים למחאה חברתית כלכלית (במיוחד לאור המפלגה הימנית בשלטון), ואילו בני נוער בעלי השקפה שמאלנית, עוסקים יותר בפעילות חברתית ציבורית אך מעדיפים לעסוק בכך בצורה מקובלת ומאורגנת.

עתידה של מחאת הקיץ שעבר ונסיונות ההחייאה שלה בקיץ זה, עדיין אינם ברורים, גם לא הפירות שתקצורנה או כיצד תיכתבנה בספרי ההיסטוריה, אך גם אם **מחאת האוהלים** הייתה רק הבלחה חולפת, אין להתעלם מרוממות הרוח ותחושת המסוגלות אותן יצרה. כאירועים חריגים שונים, גם מחאה בסדר גודל זה הטביעה, מן הסתם, את חותמה באישיותם המתעצבת של אותו דור אשר בעוד מספר שנים מועט ייהנה מהישגיה או יצטרך ללבות מחדש מחאה נוספת על צדק חברתי שטרם הושג.

מעבר לכך, בני הנוער של מחאת הקיץ יהפכו במהרה לבוחרים הפוטנציאליים, למתפקדי המפלגות ולמנהיגים חברתיים ופוליטיים. חשוב לזכור ולנצל את ההשלכות המעשיות השונות אותן הזכרנו על מנת למתן בעתיד, כצעירים- בוגרים, את הקונפליקט המתמשך של ממסד- צעירים (שמולי, 2008).

כיוונים עתידיים

ייחודיותו של מחקר זה הוא בבחינת מהותם של משתני הזהות הפוליטית, מידת הקשרים ביניהם, מידת הניבוי שלהם את השתתפותם באקטיבזם חברתי של בני נוער וכיצד הם באים לידי ביטוי בקבוצות נוער בעל השקפות פוליטיות שונות. כדי לנסות לשפוך אור נוסף על תהיות שעלו מהממצאים אנו ממליצים לקיים מחקרים נוספים שיכללו:

1. מיפוי סוגי המעורבות החברתית בהם עוסק הנוער כדי לקבל תשובה בהירה יותר על משמעות תפיסתם מעורבות זו ובדיקת ההבדלים של סוגי המעורבות בין בני נוער בעלי השקפות פוליטיות שונות. בדיקת הנושא תעזור בהבנת הקשרים בין מעורבות חברתית והשתתפות במחאה כלכלית או בטחונית.
2. בחינת העדפות מגדריות של מעורבות חברתית- האם בנות אכן מפרשות עשייה פוליטית במונחים של קהילה וקיימות לעומת העדפת בנים בעיסוק פוליטי ישיר.
2. בדיקת מאפיינים אישיותיים של בני הנוער במטרה להעמיק בהבנת משתנים מעצבי זהות פוליטית כמסוגלות פוליטית ואמון פוליטי.
3. בחינת רמת האמון הפוליטי הנמוכה הנמדדת מזה מספר שנים בקרב בני הנוער בישראל. בדיקת הקשר בין אמון בינאישי, אמון פוליטי ומעורבות חברתית.
4. מחקר רחב מול ארצות אחרות לבחינת הממצאים הייחודיים והשונים שהתקבלו בארץ.
5. מחקר אורך- מעקב אחר משתני המחקר שנבדקו בתקופת ההתבגרות לאורך השנים, לבדיקת גיבוש זהות פוליטית ויכולת ניבוי המשתנים מעורבות פוליטית והשתתפות באקטיבזם חברתי.

אדלר, ח' (1972). *מרד הסטודנטים*: גילוי מיוחד של תרבות נוער. *מגמות*, י"ח, 3, 313-323.

אהרון (7 ינואר, 2012). *גם אני טקסט פוליטי*. תיקון עולם.

נדלה מ <http://tikunolam.co.il/2012/01/07/p2341>

איכילוב, א' (1984), *עולמם הפוליטי של ילדים ובני נוער*. תל אביב: יחדיו.

איכילוב, א', וליבנה, ע' (2005). *דגמים של תפקיד אזרח בדמוקרטיה בבית הספר העל יסודי העיוני והמקצועי בישראל*. *מגמות*, מג', 4, 729-756.

אלון, מ' (1986). *הסיכוי הנצחי-נוער ושינוי חברתי*. הקיבוץ הארצי השומר הצעיר: ספריית פועלים.

אשכנזי, ש' (2007). *המדיום הוא המסר? השימוש שעושות קבוצות טרור ותנועות חברתיות באינטרנט*. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון.

ברנשטיין, ד' (2010). *הפנתרים השחורים כתנועת מחאה: קריאת תיגר למדינה ולסדריה*. בתוך: *צמרת, צ' ויבלונקה, ח' (עורכים). העשור השלישי. תשכ"ח-תשל"ח (עמ' 103-114)*. ירושלים: יד יצחק בן צבי.

בנטוב, מ' (25 יולי, 2011). *מאהל המחאה הגיע גם למודיעין*. נדלה מ

<http://www.mcity.co.il/index.php?id=35158>

הלר, א' (2005). *ממצאי סקר בקרב בני נוער: מעורבותם של בני הנוער בזירה הציבורית והפוליטית ותפיסתם את מידת השפעתם על זירה זו*. *לקראת כנס באר שבע לשלום הילד*. הכנסת: מרכז מידע ומחקר.

שירן, ו' (2002). *המכון הישראלי לדמוקרטיה-שולחן עגול: תנועות חוץ-פרלמנטריות במצב פוליטי-משברי*. נדלה מ http://www.idi.org.il/events/roundtablediscussion/pages/events_rt_forum_58.aspx

הרמן, ת' (2010). *השקט שאחרי הסערה*. חולשת המחאה לאחר מלחמת לבנון (2006) כמקרה בוחן לשינוי בדפוסי ההשתתפות הפוליטית האזרחית בישראל. בתוך: *הכהן, ד' וליסק, מ' (עורכים). צומתי הכרעות ופרשיות מפתח בישראל, (עמ' 524-564)*. אוניברסיטת בן גוריון: מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות.

יעל ורותם (28 אוגוסט, 2011). *נאום החניכות יעל ורותם בעצרת בראשון לציון*. נדלה מ

<http://www.noal.org.il/7101102/articles/176488>

מחאת הנוער (20 אוגוסט, 2011). *מחאת הנוער*. נדלה מ

<http://forums.pundak.co.il/viewtopic.php?f=8&t=30375>

נוי, ח' (31 אוגוסט, 2011). *עיר הנוער: מה עושים בני נוער במחאת הדיור כשהחופש נגמר?*. נדלה מ

<http://zone.walla.co.il/?w=/2750/1855858>

פורטוגז, ע' (2008). משמאל סוציאליסטי לשמאל חדש? זרמים בציבור ובפוליטיקה בישראל בין השנים 1967-1982. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן.

פייגה, מ' (2008). עד שהראש ישבור את הקיר: ראשית דרכה של תנועת "גוש אמונים". בתוך: צמרת, צ' ויבלונקה, ח' (עורכים). העשור השלישי. תשכ"ח-תשל"ח (עמ' 343-361). ירושלים: יד יצחק בן צבי.

צדק חברתי (11 אוגוסט, 2011). נדלה מ <http://j14.org.il>.

שמולי, י' (2008). כל צעיר קובע. הגברת השתתפותם הפוליטית של צעירי ישראל. התאחדות הסטודנטים בישראל.

Adalbjarnardottir, S., & Markusdottir, M. A. (2009). Civic protest before and after Iceland's economic crisis: Adolescents speak about participation. In Ross, A (Ed.), *Human rights and citizenship education* (pp. 251- 257). London: Cice.

Ainley, J., & Schultz, W. (2011, April). *Expected participation in protest activities among lower secondary students in 38 countries*. Paper presented at the Annual Meetings of the American Educational Research Association, New Orleans.

Albanesi, C., Cicognani, E., & Zani, B. (2007). Sense of community, civic engagement and social well being in Italian adolescents. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 17, 387- 406.

Anderson, M.R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and trust. *Political Psychology*, 31, 1, 59- 84.

Arbuckle, J.L., & Wothke, W. (1999). *Amos 4.0 user's guide*. Chicago, IL: Small Waters.

Bandura, A. (1997). *Self- efficacy: the exercise of control*. New York: Freeman.

Bellah, R., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swindler, A., & Tipton, S. M. (1985). *Habits of the heart: individualism and commitment in American life*. Berkeley, CA: University of California Press.

Bentler, P. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 2, 238-246.

- Bollen, K. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: John Wiley and Sons.
- Braungart, M. M., & Braungart, R. G. (1990). The left- course development of left and right- wings youth activist leaders from the 1960s. *Political Psychology*, 11, 2, 243- 282.
- Breakwell, G. M., Fife- Schew, C., & Devereux, J. (1989). Political activity and political attitudes in teenagers: is there any correspondence? A research note. *Political Psychology*, 10, 4, 745- 755.
- Browne, M.W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In K.A. Bollen & J.S. Long (Eds.), *Testing structural equation models* (pp. 136-162). Newbury Park, CA: Sage.
- Campbell, A. B. (1980). A theoretical approach to peer influence in adolescent socialization. *American Journal of Political Science*, 24, 2, 324- 344.
- Campbell, A., Gurin, G., & Miller, W. E. (1954). *The voter decides*. Oxford, England: Row, Peterson, and Co.
- Chavis, D.M., & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: a catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18, 55- 81.
- Citrin, J. & Muste, C. (1999). Trust in government. In J.P. Robinson, P.F. Shaver, & L.S. Wrightman (Eds.), *Measures of political attitudes* (pp. 465- 532). San Diego, CA: Academic Press.
- Clarke, H. D. & Acock, A. (1989). National elections and political attitudes: the case of political efficacy. *British Journal of Political Science*, 19, 4, 551-562.
- Cohen, A., Vigoda, E., & Samorly, A. (2001). Analysis of the mediating effect of personal psychological variables on the relationship between socioeconomic status and political participation: a structural equations framework. *Political Psychology*, 22, 4, 727- 757.

Dunham, C., & Bengston, V. (1992). The long term effects of political activism on intergenerational relations. *Youth and Society*, 24, 31- 51.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.

Fine, G. A., (2004). Adolescence as cultural toolkit: high school debate and the repertoires of childhood and adulthood. *The Sociological Quarterly*, 45, 1, 1- 20.

Finkel, S. E. (1985). Reciprocal effects of participation and political efficacy: a panel analysis. *American Journal of Science*, 29, 4, 891- 913.

Fischer, J. (2011). *Living under the 'right' government: does political ideology matter to trust in political institutions? An analysis prepared for OECD countries*, University of Mannheim. January 31, 2012, from: http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=1944169.

Flacks, R. (1967). The liberated generation: an explanation of the roots of student protest. *Journal of Social Issues*, 23, 52- 76.

Flanagan, C. A. (2003). Developmental roots of political engagement. *American Political Science and Politics*, 36, 2, 257- 261.

Flanagan, C. A. (2004). Volunteerism, leadership, political socialization and civic engagement. In: R.M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 721- 745). New Jersey: John Wiley & Sons Inc .

Folger, R. (1986). Rethinking equity theory: a referent cognitions model. In H. W. Bierhoff, R. L. Cohen & J. Greenberg (Eds.), *Justice in social relations* (pp. 145-162). New York: Plenum.

Foster, M. D., & Matheson, K. (1999). Perceiving and Responding to the Personal/Group Discrimination Discrepancy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 10, 1319-1329.

Gecas, V. (1989). The social psychology of self-efficacy. *Annual Reviews*, 15, 29, 291- 316.

Gazzeti, B., & Gamboa, M. (2005). Online journaling: the informative of two adolescent girls. *Research in the Teaching of English*, 40, 2, 168- 206.

Graham, G. (2006). *Young activists: American high school students in the age of protest*. DeKalb: Northern Illinois University Press.

Ginsberg, B. (1982). *The consequences of contest: elections, citizen control and popular acquiescence*. Reading, Mass: Addison- Wesley.

Hass, V. K., & Torney, J. V. (1967). *The development of political attitude in children*. Chicago: Aldine.

Haste, H. (2010). Citizenship education: a critical look at a contested field. In L. R. Sherrod, J. Torney- Purta, & C.A Flanagan (Eds.), *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth* (pp. 161- 188). United Kindom: Harvard University and University of Bath.

Hetherington, M. J. (1998). The political relevance of political trust. *The American Political Science Review*, 92, 791- 808.

Hoyle, R.H. (1995). *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications*. Newbury Park, CA: Sage.

Hu, X. (2011). *The effects of political participation on political efficacy: an analysis of China's 2005 survey on self- governance at the village level*. Thesis submitted of the requirements for the Degree of Master of Politics and Government, Illinois State University.

Hudson, J. (2006). *Institutional trust and subjective well-being across the EU*. *Kyklos*, 59, 43- 62. Retrieved January 31, 2012, from: <http://www.blackwell-synergy.com/links/doi/10.1111/j.1467-6435.2006.00319.x>

Ichilov, O. (1988). Family politicization and adolescents' citizenship orientation. *Political Psychology*, 9, 3, 431- 444.

Ichilov, O. (2007). Civic knowledge of high school students in Israel: Personal and contextual determinates. *Political Psychology*, 28, 4, 417- 440.

Jahromi, P., Crocetti, E., & Buchanan., C. M. (2012). A cross cultural examination of adolescent civic engagement: comparing Italian and American community- oriented and political involvement. *Journal of Prevention & Intervention in the community*, 40, 1, 22-36.

Jennings, M. K. & Niemi, R. G. (1981). *Generations and politics: a panel study of young adults and their parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Jodt, T. (2005). *Postwar: a history of Europe since 1945*. New York: Penguin Press.

Jost, J. T. (2006). The end of the end of ideology. *The American Psychologist*, 61, 651-670.

Kaplan, H. B., & Liu, X. (2000). Social protest and self enhancement: a conational relationship. *Sociological Forum*, 15, 4, 595- 616.

Kenski, K., & Stroud, N. J. (2006). Connections between internet use and political efficacy, knowledge and participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50, 2, 173- 192.

Klandermans, B. (1988). The Formation and Mobilization of Consensus. In B. Klandermans, H. Kriesi & S. Tarrow (Eds.), *From Structure to Action: Comparing Social Movement Research across Cultures* (pp. 173-196). Greenwich, CT: JAI Press.

Lee, L. F. (2010). The perceptual bases of collective efficacy and protest participation: the case of pro- democracy protest in Hong Kong. *International Journal of Public Opinion Research*, 22, 3, 392- 411.

Leigh, A. (2006). Trust, inequality and ethnic heterogeneity. *Economic Record*, 82, 268-280.

Lerner, R.M. (2004). *Liberty: thriving and civic engagement among American's youth. thousand oaks*. CA: Sage.

Levy, B.M (2011). *"I could make a difference" research and theory on fostering adolescents' political efficacy and engagement*. Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the University of Michigan.

Lopes, J., Benton, T., & Cleaver, E. (2009). Young people's indented civic and political participation: does education matter?. *Journal of Young Studies*, 12, 1, 1- 20.

Ludden, A. L. (2011). Engagement in school and community civic activities among rural adolescents. *Journal of Youth Adolescence*, 40, 1254- 1270.

Lyengar, S. (1980). Efficacy and political reality: a longitudinal analysis of Indian high school students. *Comparative Politics*, 13, 1, 37-51.

Markowitz, F. (1999). Not nationalist: Russian teenagers soulful a- politics. *Europe- Asia Studies*, 51, 1183- 1198.

Marsh, H. W. & Hocevar, D. (1985). The application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: first and higher order factor structures and their invariance across age groups. *Psychological Bulletin*, 97, 562-82.

McFarland, D. A., & Thomas, R. J. (2006). Bowling young: how youth voluntary associations influence adult political participation. *American Sociological Review*, 71, 401-425.

McCluskey, M. R., Dashpande, S., Shan D. V., & Mcleod D. M. (2004). The efficacy gap and political participation: when political influence fail to meet expectations. *International Journal of Public Opinion Research*, 16, 4, 438- 455.

Merelman, R. M., (1972). The adolescence of political socialization. *Sociology of Education*, 45, 2, 134- 166.

Metzger, A., & Smetana, J. G. (2009). Adolescents civic and political engagement: associations between domain specific judgments and behavior. *Child Development*, 80, 2, 433- 441.

- Meyer, D. S. (2004). Protest and political opportunities. *Annual Review Social*, 30, 125-145.
- Mondak, J. J., & Anderson, M. R. (2004). The knowledge gap: a reexamination of Gender-based differences in political knowledge. *The Journal of Politics*, 66, 2, 492-512.
- Nachmias, D. (1977). A temporal sequence of adolescent political participation: some Israeli data. *British Journal of Political Science*, 7, 1, 71- 83.
- Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22, 2, 201- 214.
- Newton, K., & Norris, P. (2000). Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance? In: S. Pharr & R. Putnam (Eds), *Disaffected democracies: what's troubling the trilateral countries?* (pp. 54-73). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Offe, C. (1985). New social movements: Challenging the boundaries of institutional politics. *Social research*, 52,4, 817-867.
- Offer, D., Ostrov, E., Howard, K.I. (1984). The self-image of normal adolescents. *New Directions for Mental Health Services*, 22, 5-17.
- Owen, D. (2000). Service learning and political socialization. *Political Science and Politics*, 33, 3, 638- 640.
- Owen, D., Soule, S., Nairne, J., Chalif, R., House, K., & Davidson, M. (2011). Civic education and social media use. *Electronic Media and Politics*, 1, 1, 1-28.
- Pasek, J., Feldman, L., Romer, D., & Jamieson, K. H. (2007). Schools as incubators of democratic participation: building long- term political efficacy with civic education. *Press of Journal of Applied Developmental Science*, 1- 42.
- Pancer, S.M., Pratt, M., Hunsberger, B., & Alisat, S. (2007). Community and Political involvement in adolescence: what distinguishes the activists from the uninvolved?. *Journal of Community Psychology*, 35, 6, 741- 759.

Paterson, L. (2008). Political attitudes, social participation and social mobility: a longitudinal analysis. *The British Journal of Sociology*, 59, 413- 434.

Persson, M., (2010, July) *Reconsidering the Role of Education in Political Socialization: Results From a Panel Study*. Paper presented at the annual meeting of the ISPP 33rd Annual Scientific Meeting, San Francisco, CA.

Portes, A. (1971). Political, primitivism, differential socialization and lower class leftist radicalism. *American Sociological Review*, 36, 820- 835.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Richardson, W.K. (2003). *Connecting political discussion to civic engagement: the role of civic knowledge, efficacy and context for adolescents*. Dissertation submitted to the faculty of the graduate school of the University of Maryland, College Park.

Rubin, A. M. (1979). Television use by children and adolescents. *Human Commun*, 109-120.

Schein, E. (1983). *The role of the funder in the creation of organizational culture*. Massachusetts institute of technology (MIT), Sloan school of management.

Schoon, I., & cheng, H. (2011). Determinants of political trust: a lifetime learning model. *Developmental Psychology*, 47, 3, 619- 631.

Schur, L., Shields, T., & Schriener, K. (2003). Can I make a difference? Efficacy, Employment, and disability. *Political Psychology*, 24, 1, 119- 149.

Spears, R., Postmes, T., & Van Zomeren, M. V. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134, 4, 504- 535.

Swidler, A. (1986). Culture in action: symbols and strategies. *American Sociological Review*, 51, 273- 286.

Syvertsen, A. K., Flanagan, C. A., Wray-Lakw, L., & Osgood, D. W. (2011). Thirty-year trends in U.S adolescents' civic engagement: a story of changing participation and educational differences. *Journal of Research on Adolescence*, 21, 3, 586- 594.

Theocharis, Y. (2010). Young people, political participation and online postmaterialism in Greece. [Electronic version]. *New Media Society*, 13, 2, 203- 223

Torney- Purta, J. (2004). Adolescents' political socialization in changing contexts: an international study in the spirit of Nevitt Sanford. *Political Psychology*, 25, 3, 465- 478.

Torney- Purta, J., & Amadeo, J. A. (2003). a cross national analysis of political and civic involvement among adolescents. *Political Science and Politics*, 36, 269- 274.

Torney- Porta, J., & Willkenfeld, B. S. (2009). *Paths to 21st century competencies through civic education classroom: an analysis of survey results from ninth graders* (a technical assistance Bulletin). Chicago, IL: American Bar Association Division for Public Education.

Vacchione, M., & Caprara, G. V. (2009). Personality determinants of political participation: the contribution of traits and self-efficacy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 46, 487- 492.

Valentino, N. A., & Sears, D. O. (1998). Event driven political communication and the preadult socialization of partisanship. *Political Behavior*, 20, 2, 127- 154.

Van Stekelenburg, J. & Klandermans, B. (2012). Social conflict and Protest. In: A. G. de Zavala & A. Cichocka (Eds.), *Social psychology of social problems: the intergroup context* (chapter VI). Palgrave Macmillan.

Verba, S., & Almond G. A. (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.

Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press

Verba, S., Burnes, N., & Scholzman, K. L. (1997). Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement. *The Journal of Politics*, 59, 4, 1051- 1072.

Weissberg, R. (1972). Adolescents' perception of political authorities: another look at political virtue and power. *Midwest Journal of Political Science*, 16, 1, 147- 168.

Zachry, C.B. (1944). Stresses and strains of adolescence. *American Academy of Political and Social Science*. 236, 136- 144.

Zaff, J. F., Youniss, J., & Gibson, C. M. (2009). *An inequitable invitation to citizenship: non college bound youth and civic engagement*. Paper prepared for Philanthropy for Active Civic Engagement (PACE), Washington D.C.

Zurcher, L. A., & Snow, D. A. (1981). Collective behavior: social movements. In M. Rosenberg & R. H. Turner (Eds.), *Social psychology: sociological perspectives* (pp. 447-482). New York: Basic Books Inc.

השאלון שלהלן עוסק בהיבטים שונים הקשורים למחאה החברתית. אין תשובה נכונה או לא נכונה, תחושותיך ותפיסותיך הן שחשובות. אתה רשאי לענות על כל השאלות או על חלק מהן. השאלון אינו מזוהה ותשובותיך ישמשו לצרכי מחקר בלבד.

תודה מראש על שיתוף הפעולה. במידה ויש לך שאלות ניתן לפנות למייל ornabl@bgu.ac.il בברכה, צוות המחקר

השאלון כתוב בלשון זכר אך הוא מיועד לנשים ולגברים כאחד

תאריך: _____

1. מין: 1. נקבה 2. זכר
2. היכן אתה גר? _____ (שם היישוב)
3. סוג הישוב בו אתה מתגורר:
 1. עיר
 2. יישוב קהילתי
 3. מושב
 4. קיבוץ
 5. עיירת פיתוח
 6. אחר _____
- 3א. אזור המגורים שלך הוא: 1. מרכז 2. צפון 3. דרום 4. ירושלים 5. אחר _____
4. גיל: _____
5. באיזו ארץ נולדת? (רשום שם ארץ) _____
6. אם לא בישראל, באיזו שנה עלית לארץ? _____
7. מהי השכלת אמך?
 1. בי"ס יסודי
 2. בי"ס תיכון
 3. על תיכונית (תעודה)
 4. אקדמאית
 5. אחר _____
8. מהי השכלת אביך?
 1. בי"ס יסודי
 2. בי"ס תיכון
 3. על תיכונית (תעודה)
 4. אקדמאית
 5. אחר _____
9. האם אביך עובד? 1. לא 2. כן אם כן, במה _____
10. האם אמך עובדת? 1. לא 2. כן אם כן, במה _____
11. אתה מגדיר את עצמך כ-
 1. חילוני
 2. מסורתי
 3. דתי
 4. חרדי
 5. אחר _____
12. משפחתך גרה ב: 1. בית/דירה שלכם 2. דירה שכורה 3. אחר _____
13. בבית בו אתה גר: 1. יש לך חדר פרטי 2. אתה חולק חדר עם אחד או יותר מאחיק
14. כמה אחים ואחיות יש לך? _____
15. האם יש לכם מכונית? 1. לא 2. כן אם כן, כמה מכוניות יש לכם? _____
16. האם יש לכם מחשב בבית? 1. לא 2. כן אם כן, כמה מחשבים יש לכם? _____
17. ההכנסה הממוצעת של משק בית בישראל היא (11,000 ₪ ברוטו). כיצד אתה מגדיר את המעמד הכלכלי של משפחתך?
 1. הרבה יותר מהממוצע
 2. יותר מהממוצע
 3. דומה לממוצע
 4. פחות מהממוצע
 5. הרבה פחות מהממוצע
 6. לא יודע
20. עמדותיך הפוליטיות נוטות: 1. ימינה 2. מרכז 3. שמאלה
21. האם אתה מנהל דיונים פוליטיים עם חבריך?
 1. מעט מאד
 2. מעט
 3. לפעמים
 4. הרבה
 5. הרבה מאד
22. האם אתה מסכים עם הדעות של הוריק על המחאה?
 1. כן, מסכים בהחלט
 2. מסכים עם חלק מדעותיהם
 3. לא מסכים עם דעותיהם בכלל

23. בדרך כלל האם אתה מסכים עם הוריו בנושאים פוליטיים?

1. כן, מסכים בהחלט 2. מסכים עם חלק מדעותיהם 3. לא מסכים עם דעותיהם בכלל

24. עד כמה משפיעים עליך הגורמים הבאים בעמדותיך החברתיות/פוליטיות?

במידה רבה				בכלל לא		
5	4	3	2	1	הורים	1
5	4	3	2	1	אחרים במשפחה (אחים, סבא/סבתא, דודים)	2
5	4	3	2	1	חברים	3
5	4	3	2	1	מורים	4
5	4	3	2	1	אינטרנט	5
5	4	3	2	1	מדיה (טלוויזיה/רדיו/עיתונות כתובה)	6
5	4	3	2	1	אחר	7

25. עד כמה אתה חושב ש:

במידה רבה מאד				בכלל לא		
5	4	3	2	1	אתה יכול לסמוך על הממשלה	1
5	4	3	2	1	שחברי הכנסת והשרים בעיקר דואגים לעצמם	2
5	4	3	2	1	שהממשלה מבזבזת את כספי המיסים לא על הדברים הנכונים	3
5	4	3	2	1	שהממשלה קשובה לרחשי הציבור ולמובילי המחאה	4
5	4	3	2	1	שחברי הכנסת קשובים לאזרחים שבחרו אותם	5
5	4	3	2	1	שחברי הכנסת עוזרים להשמיע את קולות האזרחים בפני הממשלה	6

26. עד כמה אתה מסכים עם הדרישות שהציגו מנהיגי המחאה החברתית?

מסכים מאד				לא מסכים בכלל		
					שהמדינה תהיה מדינת רווחה	1
5	4	3	2	1	חינוך חינוך מגיל שלושה חודשים	2
5	4	3	2	1	דיור ציבורי	3
5	4	3	2	1	הפחתת מיסים עקיפים (לדג' מס ערך מוסף (מע"מ))	4
5	4	3	2	1	פיקוח ממשלתי על מוצרי יסוד (לחם, חלב וכ"ו)	5
5	4	3	2	1	קידום אוכלוסיות מוחלשות (עניות)	6
5	4	3	2	1	קידום מערכת הבריאות בפריפריה (למשל, בנגב)	7
5	4	3	2	1	תחבורה ציבורית מסובסדת	8
5	4	3	2	1	אחר _____	9

27. מה יהיו תוצאות המחאה להערכתך?

1. יהיה שינוי חברתי משמעותי 2. יהיו שינויים חברתיים קלים 3. השיח ימשיך אך ללא תוצאות
4. השיח ידעך 5. לא יקרה כלום 6. אחר _____

28. עד כמה היית מעורב בפעילויות הבאות מאז התחילה המחאה החברתית (מחאת האוהלים)?

הרבה מאד				בכלל לא		
5	4	3	2	1	הצטרפתי למחאה בפייסבוק	1
5	4	3	2	1	הפגנות	2
5	4	3	2	1	ביקורים במאהלים	3
5	4	3	2	1	דיונים במאהל	4
5	4	3	2	1	ארגון פעילות מחאה	5
5	4	3	2	1	גיוס אנשים למחאה	6
5	4	3	2	1	דיונים על המחאה במסגרת אחרת	7
5	4	3	2	1	אחר _____	10

29. מי היה שותף איתך במרבית הפעילויות ?

במידה רבה				בכלל לא		
5	4	3	2	1	בני משפחתי	1
5	4	3	2	1	חברים מהישוב	2
5	4	3	2	1	חברים מבי"ס	3
5	4	3	2	1	חברים מתנועת נוער	4
5	4	3	2	1	חברים מהפייסבוק	5
5	4	3	2	1	לבד	6
5	4	3	2	1	אחר _____	7

30. עד כמה אתה מסכים עם ההיגדים הבאים ?

מסכים מאד				בכלל לא מסכים		
5	4	3	2	1	כשאני עוזר לזולת זה נותן לי תחושה טובה	1
5	4	3	2	1	לאנשים צעירים יש חלק גדול בהפיכת העולם למקום טוב יותר	2
5	4	3	2	1	חשוב שבני ידעו מה קורה בארץ שלהם	3
5	4	3	2	1	בני נוער לא יכולים להצביע ולכן אין סיבה שיהיה אכפת להם מפוליטיקה	4
5	4	3	2	1	כל אחד צריך להתנדב ולתרום למען הכלל	5
5	4	3	2	1	חשוב שבני נוער ידעו מה קורה בעולם	6
5	4	3	2	1	הורים מהווים דוגמא אישית לילדיהם כשהם עוזרים לאחרים	7
5	4	3	2	1	בני נוער צריכים לדאוג לעצמם, ליהנות מהחיים ולא לדאוג לבעיות כמו עוני	8
5	4	3	2	1	בית הספר צריך להתמקד בלמידה ולא לחנך לערכים חברתיים ומוסריים	9
5	4	3	2	1	אנשים צריכים לעזור אחד לשני מבלי לצפות לקבל כל תמורה	10

31. עד כמה אתה מאמין שהאנשים הבאים מסוגלים לחולל שינוי במדינה?

במידה רבה מאד				בכלל לא		
5	4	3	2	1	בני נוער בגילך	1
5	4	3	2	1	האזרחים הפשוטים	2
5	4	3	2	1	מארגני המחאה	3

4	ראשי ערים וראשי מועצות	1	2	3	4	5
5	חברי כנסת	1	2	3	4	5
6	שרים בממשלה	1	2	3	4	5
7	אחרים _____	1	2	3	4	5

32. בשאלות הבאות יש 7 אפשרויות תשובה. הנך מתבקש/ת לציין את הספרה המבטאת את תשובתך כאשר 1 ו-7 הן התשובות הקיצוניות. אם המילים מתחת לספרה 1 הן המתאימות לך, הקפ/י בעיגול את הספרה 1, אם המילים מתחת לספרה 7 מתאימות לך, הקפ/י בעיגול את הספרה 7. אם אתה מרגיש/ה אחרת, הקפ/י בעיגול את הספרה הקרובה על פי הרגשתך ל-1 או ל-7. לכל שאלה סמנ/י תשובה אחת בלבד.

1. האם יש לך הרגשה שלא אכפת לך מה קורה סביבך?

1	2	3	4	5	6	7
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

2. האם קרה בעבר שהופתעת מהתנהגות של אנשים שאתה מכיר/ה היטב?

1	2	3	4	5	6	7
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

3. האם אנשים שסמכת עליהם אכזבו אותך?

1	2	3	4	5	6	7
אף פעם לא קרה						תמיד קרה

4. כשאתה חושב על החיים שלך אתה לעיתים קרובות:

1	2	3	4	5	6	7
מרגיש/ה עד כמה זה טוב לחיות						שואל/ת את עצמך למה בכלל אתה קיים/ת

5. האם קורה שיש לך הרגשה שמתייחסים אליך בצורה לא הוגנת?

1	2	3	4	5	6	7
לעיתים קרובות						לעיתים רחוקות או אף פעם

6. האם קורה לך שיש לך הרגשה שאתה במצב לא מוכר ולא יודעת/ת מה לעשות?

1	2	3	4	5	6	7
לעיתים קרובות						לעיתים רחוקות או אף פעם

7. הדברים שאתה עושה בעיסוקיך היום יומיים:

7	6	5	4	3	2	1
גורמים כאב ושעמום						גורמים הנאה וסיפוק עמוק

8. כל כמה זמן יש לך בראש מחשבות ורעיונות מבולבלים?

7	6	5	4	3	2	1
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

9. האם קורה שיש לך הרגשות שהיית מעדיף/ה לא להרגיש אותן?

7	6	5	4	3	2	1
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

10. אנשים רבים, אפילו בעלי אופי, מרגישים עצמם לפעמים, ממורמרים

7	6	5	4	3	2	1
לעיתים קרובות						אף פעם לא הרגשתי כך

11. האם לאחר שקרו דברים, התברר לך בדרך כלל ש:

7	6	5	4	3	2	1
ראיתי את הדברים ביחס הנכון						הגזמתי או הפחתתי בחשיבות העניינים

12. האם יש לך הרגשה שאין הרבה משמעות לדברים בהם את/ה מעורב/ת בחיי היום יום?

7	6	5	4	3	2	1
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

13. האם קורה שיש לך הרגשות שאת/ה לא בטוח/ה שתוכל/י לשלוט בהן?

7	6	5	4	3	2	1
לעיתים רחוקות או אף פעם						לעיתים קרובות

33. עד כמה חשובים לך הדברים הבאים?

מאד הרבה	הרבה	במידה מסוימת	מעט	מעט מאד		
5	4	3	2	1	משפחה	(1)
5	4	3	2	1	חברים	(2)
5	4	3	2	1	תחומי עניין אישיים ותחביבים	(3)
5	4	3	2	1	המדינה שלי	(4)
5	4	3	2	1	העדה שלי	(5)
5	4	3	2	1	הלאום שלי	(6)

5	4	3	2	1	האזור שלי (המזרח התיכון)	7
5	4	3	2	1	כסף ועושר לעצמי	8
5	4	3	2	1	האמונה הדתית שלי	9
5	4	3	2	1	שיתוף פעולה בין-לאומי	10
5	4	3	2	1	דמוקרטיה	11
5	4	3	2	1	חופש דעה לכל	12
5	4	3	2	1	שלום בכל מחיר	13
5	4	3	2	1	הזדהות עם העניים בעולם השלישי (ארצות נחשלות)	14
5	4	3	2	1	רווחה וביטוח לאומי	15
5	4	3	2	1	שמירה על איכות הסביבה	16
5	4	3	2	1	חופש	17
5	4	3	2	1	הקריירה שלי בעתיד	18
5	4	3	2	1	שלום ויציבות	19
5	4	3	2	1	הזדהות עם העניים בארצי	20

34. קראי את המשפטים הבאים והקף/י בעיגול את המספר שמראה עד כמה את/ה רוצה שיקרה מה שכתוב במשפט.

מאוד מקווה שיקרה						בכלל לא מקווה שיקרה	
6	5	4	3	2	1	אצליח בבית הספר	1
6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	2
6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	3
6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	4
6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	5
6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	6
6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	7
6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	8
6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	9
6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	10
6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	11
6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	12
6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	13
6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	14
6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	15
6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	16

34א. קרא את המשפטים הבאים והקף בעיגול את המספר שמראה עד כמה אתה מצפה, לפי הערכתך, שמה שכתוב במשפט באמת יקרה.

בטוח שיקרה					בטוח שלא יקרה		
6	5	4	3	2	1	אצליה בבית הספר	(1)
6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	(2)
6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	(3)
6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	(4)
6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	(5)
6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	(6)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	(7)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	(8)
6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	(9)
6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	(10)
6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	(11)
6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	(12)
6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	(13)
6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	(14)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	(15)
6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	(16)

האם יש לך הערות לצוות המחקר לגבי השאלון והמחקר?

ושוב תודה מצוות המחקר,

פרופ' שפרה שגיא

ד"ר ארנה בראון-לבינסון

נירית פורטוגז

התוכנית לניהול וישוב סכסוכים
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

